

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV

ZPŮSOBY EDUKAČNÍHO VYUŽITÍ PAMÁTEK ZAHRADNÍHO UMĚNÍ

PRAHA 2015

Způsoby edukačního využití památek zahradního umění

Petr Hudec a Lenka Křesadlová (edd.)

Odborná metodika Národního památkového ústavu, Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži

Tato odborná metodika Národního památkového ústavu, Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži vznikla v rámci projektu „Národní centrum zahradní kultury“ Národního památkového ústavu, jež byl spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Integrovaného operačního programu.

Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice vydává metodiku v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek pro danou oblast ochrany, dokumentace a evidence kulturních památek, památkových území a dalších kulturně-historických hodnot na základě svých kompetencí podle § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Předkládaná metodika je určena zejména majitelům a správcům památek zahradního umění, průvodcům, památkovým pedagogům, učitelům, ale též vedoucím volnočasových sdružení, kteří by mohli mít zájem vytvářet programy v historických zahradách. Metodika se stane relevantním podkladem pro správce a majitele památek zahradního umění, kteří si uvědomují jejich výchovně vzdělávací potenciál a důležitost aktivní účasti veřejnosti na ochraně a rozvoji tohoto druhu kulturního dědictví. V rámci svého odborného vzdělávání ocení vytvořenou metodiku také pedagogové a obec galerijních a muzejních pedagogů, kterým bude prezentována činnost Metodického centra zahradní kultury na odborných konferencích. Dále pak nově se utvářející profese lektorů výchovně vzdělávacích programů v historickém prostředí v rámci Národního památkového ústavu.

Lektorovali:

PhDr. Martina Indrová, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Telči

Ing. arch. Iveta Merunková, Ph. D., Národní památkový ústav, generální ředitelství

© 2015, Národní památkový ústav, generální ředitelství

Text: © 2015, Ing. Eva Blešová, Mgr. Petr Hudec, PhDr. Lenka Křesadlová, Ph.D., MgA. Václava Křesadlová, Mgr. Lenka Mrázová, PhDr. Jana Spathová

Fotografie: © 2015, archiv MZM Brno, Ilona Ampapová, Ing. Marcela Bradová, Bc. Gabriela Čechová, Mgr. Petr Havrlant, Lenka Hudcová, Mgr. Petr Hudec, Ing. Libor Karásek, Ing. Lenka Křesadlová, Mgr. Eva Neprašová, Mgr. Jan Obšivač, Mgr. Lenka Psotová, Bc. Anna Svobodová, Mgr. Dagmar Šnajdarová

ISBN 978-80-7480-029-0

Titulní strana: Rytina části kroměřížského Libosadu, kterou vytvořil v roce 1691 Justus van Nypoort (Archiv Muzea Umění v Olomouci)..

Zadní strana obálky: Hra v kuželky navracená do prostoru kuželny Kočténé zahrady v Kroměříži. (Foto P. Hudec)

Obsah

Předmluva	5
Vstupní údaje	7
Cíl metodiky	7
Popis uplatnění metodiky	7
Srovnání novosti postupů	7
1 Úvod (Petr Hudec)	8
2 Základní pojmové vymezení interpretace památek zahradního umění pod vedením lektora (Petr Hudec)	10
3 Dramaturgie lektorovaných programů (Petr Hudec)	13
3.1 Cíle	13
3.2 Struktura programů	16
3.3 Reflexe a zpětná vazba	16
4 Základní způsoby interpretace památek zahradního umění (Petr Hudec)	18
4.1 Metody slovního projevu	21
4.1.1 Monologická a dialogická metoda	21
4.1.2 Metody práce s textem	22
4.2 Smyslové aktivity (Petr Hudec, Lenka Mrázová)	22
4.2.1 Zrak	23
4.2.2 Sluch	25
4.2.3 Čich	26
4.2.4 Chuť	26
4.2.5 Hmat	28
4.3 Zážitkové a tvůrčí metody (Petr Hudec, Lenka Mrázová)	30
4.3.1 Pohybové – herní aktivity	30
4.3.2 Výtvarné aktivity	32
4.3.3 Hudební a taneční aktivity	35
4.3.4 Dramatické aktivity (Václava Křesadlová)	37
4.3.5 Pracovní aktivity	40

4.3.6 Mediální tvorba.....	42
4.4 Problémové vyučování	43
4.5 Průzkumné dokumentační a badatelské programy (Petr Hudec, Lenka Mrázová)	45
4.5.1 Mapování zahrady	45
4.5.2 Práce s plánem a historickými obrazovými materiály.....	46
4.5.3 Biologický průzkum.....	47
4.5.4 Badatelské projekty.....	48
4.6 Řetězové provádění (Petr Hudec)	49
5 Komentovaná prohlídka (Lenka Křesadlová)	50
6 Edukační pomůcky (Petr Hudec)	55
7 Pracovní listy (Petr Hudec)	58
8 Edukační programy v památkách zahradního umění navazující na Rámcově vzdělávací programy (Eva Blešová)	61
8.1 Předškolní vzdělávání	62
8.2 Základní vzdělávání	64
8.3 Středoškolské vzdělávání	68
Závěr	71
Seznam použité související literatury	72
Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány, případně výstupy z originální práce	74
Přílohy – Recenzní posudky	75

Předmluva

Zadíváme-li se pozorně na rytiny Justuse van Nypoorta z doby budování Libosadu (Květné zahrady v Kroměříži), shledáme takřka na každé z nich postavy, které se buď podílejí na její údržbě, nebo vychutnávají krásy zahrady v souladu s přáním zakladatele zahrady:

Vstup, poutníku, a chceš-li, pohled' na obtížnou proměnu tohoto kdysi bažinatého a neobdělávaného pole. Šťastně a nerušeně užívej s potěšením zahradu, která byla zařízena náležitou péčí a nemalými náklady; pro tebe je postavena, také pro nás a potomky.

Karel z hrabat z Lichtensteinu, biskup olomoucký

Věčná symbióza člověka a přírody. Lidská snaha o prvotní podrobení, které se posléze mění v pochopení. Čteme příběh, který byl vepsán člověkem do paměti této zkulturnované krajiny. Odkrývá se nám nesmírné bohatství, které časem, na rozdíl od lidského bytí, získává na kráse, dokonalosti a my jenom tiše kráčíme, obdivujeme a s pokorou nasloucháme této melodii dávných časů. Když zavřeme oči, můžeme se v myšlenkách alespoň na chvíli přenést do doby zakladatelů Libosadu. Staletí před námi defilují jako řeka, tu klidná a hravá, tu bouřlivá a zničující. Přítomnost vítězí a my se opět s otevřenými očima díváme do budoucnosti. Buďme generací, která věnuje životu systém moudrého počinání v existenčním prostoru, který byl člověku věnován.

Projekt *Národní centrum zahradní kultury* navrácí do zahrad opět to krásno, na které bylo v posledních letech pozapomínáno, zabývá se smysluplným, intenzivnějším „návratem“ návštěvníků či uživatelů do kroměřížských zahrad a má ambici stát se vzorovým projektem prezentace a edukačního využití památek zahradního umění, které ztělesňují krásu, onen pomyslný ideál, který k nám promlouvá i dnes. S tím souvisí také vznik předkládané metodiky s uplatněním pro všechny památky zahradního umění v České republice.

V knize *Malý princ* vkládá A. Exupéry lišce do úst tato slova: „*A pro ten čas, který jsi své růži věnoval, je ta ta růže tak důležitá.*“ Uvažujme nyní o této růži jako o kulturním dědictví, zahradním umění a pojďme společně hledat způsoby, jak této růži „věnovat svůj čas“.

PhDr. Jana Spathová
Ředitelka NPÚ ÚOP v Kroměříži

Obr. 1: Detail z gotického oltáře – Sázavský klášter. (Foto P. Hudec)

Vstupní údaje

Cíl metodiky

Cílem metodiky je poskytnout vhodný podklad pro efektivní naplňování kritérií uvedených k dané problematice ve významných mezinárodních chartách ICOMOS, především v Chartě o historických zahradách, Florencie 1982, a Chartě o kulturním turismu, Mexiko 1999. Dalším cílem předkládané metodiky je seznámit širší okruh odborné i laické veřejnosti vstupující do procesu péče o historické zahrady a parky s možnostmi prezentace, edukace a kulturního využití památek zahradního umění tak, aby toto „využívání“ nejen nepoškozovalo jejich umělecké a památkové hodnoty, ale aby naopak vzbudilo ve společnosti zájem a potřebu tyto památky chránit a rozvíjet.

Popis uplatnění metodiky

Předkládaná metodika je určena zejména majitelům a správcům památek zahradního umění, průvodcům, památkovým pedagogům, učitelům, ale též vedoucím dobrovolných sdružení, kteří by mohli mít zájem vytvářet programy v historických zahradách. Metodika se stane relevantním podkladem pro správce a majitele památek zahradního umění, kteří si uvědomují jejich výchovně vzdělávací potenciál a důležitost aktivní účasti veřejnosti na ochraně a rozvoji tohoto druhu kulturního dědictví. V rámci svého odborného vzdělávání ocení vytvořenou metodiku také pedagogové a obec galerijních a muzejních pedagogů, kterým bude prezentována činnost Metodického centra zahradní kultury na odborných konferencích. Dále je pak určena pro nově se utvářející profese lektorů výchovně vzdělávacích programů v historickém prostředí v rámci Národního památkového ústavu.

Srovnání novosti postupů

Jedná se o metodický podklad, který by měl umožnit efektivní naplňování doporučení uvedených k dané problematice ve významných mezinárodních chartách ICOMOS, především v Chartě o historických zahradách, Florencie 1982, a Chartě o kulturním turismu, Mexiko 1999. Obecné znalosti z oblasti teorie vzdělávání, interpretace a prezentace památek byly v předkládaném metodickém materiálu modifikovány pro potřeby této velmi specifické oblasti památkového fondu. Vzhledem tomu, že v naší literární produkci chybí komplexní publikace věnující se dané problematice, měla by se tato metodika stát důležitým impulzem pro efektivnější využívání potenciálu, který památky zahradního umění nabízejí.

1 Úvod

Tato metodika obsahově navazuje na metodický materiál *Způsoby prezentace památek zahradního umění*,¹⁾ ve kterém bylo pojednáno o současném stavu prezentace, propagace a interpretace památek zahradního umění v ČR i v zahraničí, nutnosti jejího rozvoje, cílových skupinách a jejich potřebách, a to včetně návštěvníků se zdravotním znevýhodněním. Dále se metodika věnuje individuálním prohlídkám památek zahradního umění, doprovodným sezonním aktivitám v zahradách, moderním technologiím využitelným pro jejich prezentaci a interpretaci a kritériím pro tvorbu expozic věnovaných zahradnímu umění.

Lektorovaných aktivit v památkách zahradního umění se výše uvedená publikace dotkla pouze v rovině základních tezí. Vzhledem k rozsahu sledované tematiky se kolektiv autorů rozhodl věnovat jí samostatnou metodiku. Při tvorbě textů a shromažďování obrazových podkladů mohli její tvůrci v nemalé míře využít zkušenosti s lektorskou činností v rámci projektu *Národního centra zahradní kultury v Kroměříži*; současně také předcházející praxi spojenou s cíleným využíváním dotačního titulu Ministerstva kultury ČR *Podpora pro památky UNESCO*. Dále zde byly zúročeny výsledky celorepublikového projektu *Vzdělávací role Národního památkového ústavu: Edukace jako klíčový nástroj pro zkvalitnění péče o kulturní dědictví ČR* (program Národní a kulturní identita – NAKI). Lze akcentovat, že skrze něj bylo do předkládané problematiky výrazně vneseno pedagogické hledisko, neboť na projektu participují pedagogické fakulty Karlovy univerzity a Masarykovy univerzity v Brně.

Některé z forem práce sdílí interpretace zahradního umění s environmentální výchovou, pedagogikou volného času a galerijní a muzejní pedagogikou. Řadu inspirací proto bylo možné získat z literatury věnující se těmto oborům.

Ačkoliv má tedy tato metodika z hlediska obecnějších východisek na co navazovat, v České republice dosud chyběl metodický podklad pro realizaci lektorovaných aktivit v památkách zahradního umění. Úkolu zaplnit toto „bílé místo“ se ujal tým realizátorů projektu *Národní centrum zahradní kultury*, jehož nositelem je Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži a jež byl spolufinancován z IOP EU. Cílem projektu je na základě přípravy a realizace obnovy vybraných částí památky UNESCO Zahrady a zámek v Kroměříži zpracovat soubor metodických materiálů týkajících se různých aspektů památkové obnovy, následné péče i přiměřené prezentace a využívání památek zahradního umění.

V úvodu má čtenář možnost seznámit se s pojmovým vymezením interpretace pamá-

1) HUDEC, P., KŘESADLOVÁ, L. (edd.) *Způsoby prezentace památek zahradního umění*. NPÚ, edice Odborné a metodické publikace, sv. 57. Praha 2015.

tek zahradního umění pod vedením lektora. Následující kapitola je věnována dramaturgii lektorovaných programů, která zahrnuje stanovení cílů, tvorbu struktury programů a jejich vyhodnocování. Dále jsou popsány jednotlivé interpretační metody, které ukazují, že klasická prohlídka s průvodcem je sice důležitou, nikoliv však jedinou formou lektorovaných aktivit v zahradě. Opomenuto není téma edukačních pomůcek a pracovních listů. Z hlediska snahy o propojení světů památkové péče a vzdělání je důležitá kapitola věnující se tématu návaznosti edukačních programů na Rámcové vzdělávací programy, která téma lektorovaných aktivit v památkách zahradního umění uzavírá.

2 Základní pojmové vymezení interpretace památek zahradního umění pod vedením lektora

Pod pojmem lektorované aktivity zahrnujeme ty způsoby interpretace památek zahradního umění, na kterých se aktivně, v reálném čase a za přímého kontaktu s návštěvníky podílí lektor. V následujících podkapitolách se nejprve seznámíme s dramaturgií lektorovaných programů: cíli, strukturou, metodami, hodnocením, reflexí a zpětnou vazbou. Než se tak stane, je namístě ozřejmit zde několik používaných termínů.

Jako zastřešující lze chápat pojem **interpretace**. Zahrnuje různé způsoby zprostředkovávání památek zahradního umění. Vychází z pojetí Američana Freemana Tildena.²⁾ Jedná se o „*umění vysvětlit význam místa návštěvníkům s cílem podpořit myšlenku jeho ochrany*.“ (D. Aldridge) Klíčová je zde role lektora, či *interpretátora*, k interpretaci může ovšem docházet také například formou informačních panelů v rámci naučné stezky.

V případě lektorovaných programů je proto namístě pracovat s újeji vymezenými pojmy, které vyjadřují různou kvalitativní úroveň interpretace a také různá motivační východiska pro její vykonávání: *osvěta, edutainment, edukace*.

Osvěta se zaměřuje na poučení, šíření znalostí a kulturních hodnot. Jedná se o činnost zaměřenou na kulturní povznesení určité skupiny lidí, rozvoj kultury a vzdělanosti. Odpovídá východiskům památkové péče.

Edutainment je vzdělávání prostřednictvím zábavy. Zábava je zde dominantní, vzdělávání vedlejším produktem. Východiskem jsou zde ekonomické nástroje – marketing.

Edukace je pojem užívaný v soudobé české pedagogické terminologii, chceme-li popsat procesy, které zahrnují zároveň výchovu a vzdělávání. Výchova je pak definována jako záměrné působení na jedincovu osobnost s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji; vzdělávání jako proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, hodnot a postojů realizovaných prostřednictvím činností, při nichž dochází k učení. Edukace dává také prostor pro radost, inspiraci a tvořivost. Východiskem jsou zde sociální potřeby účastníků programů.³⁾

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že edukace stojí v procesu interpretace kulturního dědictví nejvýše. Ne vždy je ovšem možné a vhodné ji v památkách zahradního umění

2) Srov. PTÁČEK, L., RŮŽIČKA T. (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: Základy dobré interpretace*, Brno: Partnerství, o. p. s. 2012, s. 7–10.

3) Čerpáno z přednášky PhDr. Hany Havlůjové realizované v Třeboni dne 27. 8. 2012 v rámci semináře projektu Vzdělávací role Národního památkového ústavu: Edukace jako klíčový nástroj pro zkvalitnění péče o kulturní dědictví ČR (NAKI). Viz též HAVLŮJOVÁ, H., Kulturně historické dědictví, výchova a koncept udržitelnosti, in FOLTÝN, D., HAVLŮJOVÁ, H., (edd.), *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2013, s. 20–22.

Obr. 2: Lektorem vedený program ve Vaux le Vicomte – Francie. (Foto D. Šnajdarová)

v plném rozsahu uplatnit. Je třeba zdůraznit, že rovněž využití osvěty a edutainmentu je zcela legitimní.

V praxi bývá problém rozlišit, zda nabízená či připravovaná aktivita má charakter osvěty, edutainmentu nebo aktivity edukační, neboť kategorie nelze vymezit zcela striktně. Rozlišit nám je pomohou otázky, jaká je primární motivace pro jejich realizaci: Je cílem aktivity na prvním místě předávat informace (pozice nejbližší osvětě), bavit návštěvníky v zájmu atraktivity, a tedy zvýšení návštěvnosti/zisku (pozice nejbližší edutainmentu), nebo do hloubky a atraktivně rozvíjet jak znalosti, tak také dovednosti, formulovat hodnoty a postoje (edukace)?

V čem spočívá edukační potenciál historických zahrad?

- Zahrada umí minulost oživit a zároveň ji rozvíjet.
- Zahradní umění v sobě pojí mnoho disciplín, je vrcholem umění, živou galerií.
- Zahrada je živá, proměnlivá během roku. Dokáže působit na všechny naše smysly.
- Je ukázkou propojení a součinnosti kreativity přírody a člověka a hluboce rezonuje s lidskou potřebou vnímání krásy.
- Zahrada dokáže kombinovat prostor veřejný s potřebou soukromí a intimity.
- Zahrada vytváří relaxační prostor, a tedy vhodné podmínky pro osobní rozvoj, přijímání nových informací a podnětů
- Takřka všeho je zde možné se dotýkat.
- Prakticky zde nedochází ke kolizím s běžným návštěvnickým provozem.
- Je zde velká volnost pohybu, a tedy i interpretačních možností.
- Zkušenost s edukací v zahradách ukazuje, že pro tuto činnost není paradoxně největší příležitostí „dokonalá památka“, kde jakoby nic nechybí, nýbrž ty zahrady či její části, které je možné tvořivě doplnit skrze hru a imaginaci.⁴⁾

⁴⁾ Například skutečnost zaniklého vodního prvku v zahradě je příležitostí k jeho symbolickému návratu skrze hru na hudební nástroje (viz obr. 6 a 25).

3 Dramaturgie lektorovaných programů

V následující kapitole se budeme věnovat dramaturgii lektorovaných programů, která zahrnuje stanovení cílů, tvorbu struktury programů a jejich vyhodnocování.

3.1 Cíle

Při tvorbě lektorovaných programů hraje významnou roli nastavení cílů. Ty pak určují, co by si měli jejich účastníci v přeneseném slova smyslu „odnést“ domů na úrovni znalostí, dovedností, hodnot a postojů. Jsou základem pro volbu prostředků (metod a forem práce), které v programu zvolíme. Nakolik se programy vztahují ke školní výuce, je nutné hledat vazbu na rámcové vzdělávací programy. V praxi ovšem do procesu tvorby programu nemusíme vstupovat volbou cíle, nýbrž například z hlediska toho, co poskytuje sama památka, nově objevená metoda práce apod. Ať už tedy vstoupíme do procesu tvorby vzdělávacího programu z kterékoliv strany (volbou cíle, cílové skupiny, metody či z hlediska hodnocení předchozích zkušeností), při jeho výstavbě bychom měli zvažovat všechny jeho vzájemně provázané součásti:

K formulaci funkčního cíle pak můžeme dospět odpovědí na čtyři klíčové otázky:

Kdo? CÍLOVÁ SKUPINA →	Udělá co? CÍLE ↓
Podle jakých kritérií? HODNOCENÍ ↑	Za jakých podmínek? ← METODY

Příklad procesu tvorby edukačního programu *Zachraňte Narcise* realizovaného v sale terreně Arcibiskupského zámku v Kroměříži:

Kdo? – cílová skupina: Děti z mateřské školy

Udělá co? – cíle: Cílem programu je seznámit žáky s prostorem saly terreny jako s místem, kde je možné aktivně prožívat příběhy zachycené ve výzdobě. Konkrétně budou žáci reflektovat antický příběh o Narcisovi: žák zná příběh o Narcisovi, osvojí si znalost názvu i podoby květiny narcis, formuje svou hodnotovou orientaci – vyjadřuje své postoje před ostatními.

Za jakých podmínek? – Metody: Dramatizace příběhu o Narcisovi, který je reprezentován jednou ze soch v sale terreně. Žáci se snaží změnit osud mladíka a poradit mu, jak může překonat zahledění se do sebe sama. Pomohou jim k tomu zrcátka kladená na podlahu, z nichž vznikne symbolická vodní hladina. V ní mohou vidět nejen sebe samé, ale i druhé.

Podle jakých kritérií? – Hodnocení: Děti výrazně zaujala aktivita kladení zrcátek na podlahu a dívání se přes ně i poslouchání pramínku (dešťová hůl). Tvorbu studánky je třeba lépe vysvětlit, aby děti nedávaly zrcátka hned pod nohy (nebezpečí rozšlapání) a v případě malé skupinky je vhodné k zrcátkům kladených dětmi přidat ještě další, aby vznikla co největší plocha. Na program navázala výtvarná aktivita ve školce – tvorba květiny z papíru, při které děti upevnily svoji znalost názvu narcisu a jeho podoby. Na náročnější kvalitativní úrovni (narcismus) by bylo možné téma zpracovat se studenty II. stupně ZŠ nebo středoškoláky.

Obr. 3: V programu Zachraňte Narcise se děti ocitají v podobné situaci, jako nešťastný mladík zahleděný do sebe sama. (Foto P. Hudec)

Při stanovování cílů si lze klást otázku, které oblasti osobnosti mají být rozvíjeny:

- Znalosti, dovednosti, hodnoty a postoje
- Kognitivní, afektivní a konativní kompetence

Nelze si představovat, že po uskutečnění programu, byť by měl sebevětší ohlas, získají jeho účastníci celoživotní vztah ke kulturnímu dědictví. Edukace na památkách, nemá-li dlouhodobou podobu, není s to postihnout v krátkém čase všechny vytčené cíle, byť k nim

směřuje. „U čtyř až pětihodinového programu bude pravděpodobně příliš ambiciózní očekávat u jeho účastníků výrazný posun v oblasti hodnot nebo dramatickou změnu chování. Od krátkodobého programu můžeme spíše očekávat posun ve znalostech, porozumění souvislostem, získání nových dovedností apod. Neznamená to však, že bychom u tohoto typu programů museli zcela rezignovat na práci s postoji a hodnotami nebo působení na chování účastníků. Spíše je třeba si uvědomit, že krátkodobý výukový program k těmto cílům jen částečně přispívá.“⁵⁾

Podobně jako náhrdelník spoluutvářejí jednotlivé korálky navlékané na nit, ve výchově ke kulturnímu dědictví je třeba usilovat o realizaci řetězce těchto aktivit. U účastníků edukačních programů, kteří dlouhodobě a opakovaně navštěvují památkové objekty, pak můžeme mít opodstatněnější naději, že v nich výchova na památkách zanechá hlubší stopy a skutečně formuje nejen jejich znalosti, ale také hodnoty a postoje. U jednorázové aktivity může být naším cílem minimálně probuzení zájmu o danou oblast, čehož můžeme dosáhnout hlubším prožitkem se zapojením smyslového vnímání, neboť přes prožitky, tj. emoce, se formují naše hodnotové postoje. Zahrada svým charakterem poskytuje dobrou příležitost pro takové působení na návštěvníka. „Každý člověk, který má radost ze světa a jeho krásy, je nepochybně chráněn proti pochybování o jeho smyslu.“⁶⁾ A to, co považujeme za smysluplné a pociťujeme k tomu sympatie, přirozeně chráníme.

Obr. 4: V Kroměříži byl s žáky II. třídy ZŠ Zámoraví realizován projekt Čtyři roční období v zahradě. Opakovaná návštěva Podzámecké zahrady poskytla příležitost budovat u žáků hlubší vztah ke kulturnímu dědictví než v případě její jednorázové návštěvy. Současně byla důsledně sledována vazba na učivo. (Foto L. Psotová)

5) SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: metodika terénní učby*, Praha: Apus 2012, s. 18.

6) LORENZ, K., *Odumírání lidskosti*, Praha: Mladá fronta 1997, s. 163.

3.2 Struktura programů

Při přípravě či zkvalitňování edukačních programů je vhodné zabývat se jejich strukturou, která v sobě integruje jednotlivé použité metody, aktivity a programové bloky. Na základě stanovení struktury programu a v souladu se stanovenými cíli získává opodstatnění použití jednotlivých metod a jejich zařazování tak, aby program vytvářel kompaktní celek. Základní členění představuje **úvod programu** související s naladěním skupiny, jeho **vlastní realizace** (zážitek) a **závěrečné vyhodnocení** (reflexe). Rozpačitý či dostatečně nestimulující začátek komplikuje vlastní realizaci programu, stejně jako absence reflexe snižuje dopad edukačního programu v oblasti získávání znalostí a dovedností. Právě tato třetí část také významně přispívá k formování hodnot a postojů, když si účastníci aktivity uvědomují, co prožili. Zážitek sám o sobě nic nenaučí. Lidé se ve skutečnosti učí reflexí. Měli bychom jí proto vyčlenit v programu pevné místo.

Kreativitu tvorby programu je vhodné konfrontovat s různými *modely učení*, které formulovaly různé pedagogické směry. Jejich výhodou je osvědčené pořadí a výběr okruhů činností, které jsou v logické posloupnosti a respektují potřeby cílových skupin v průběhu edukačního procesu. Například pro terénní ekologické výukové programy, které mají s programy realizovanými v historických zahradách řadu styčných bodů, jsou doporučovány modely učení *Konstruktivistická pedagogika* (například model E-U-R: evokace, uvědomění, reflexe), *Flow Learning* (probudit nadšení, zaměřit pozornost, přímá zkušenost, sdílení inspirace). Podrobnější charakteristika modelů učení překračuje možnosti této metodiky a v této souvislosti odkazujeme na literaturu.⁷⁾

Pokud realizujeme časově náročnější program nebo pokud si to vyžadují specifické potřeby cílové skupiny, do struktury programu zařazujeme i prostor pro odpočinek a uspokojení fyziologických potřeb účastníků. Při promýšlení časového plánu programu pro zahradu je třeba počítat se značnou „ztrátou času“⁸⁾ při přesunech z jednoho místa na druhé, pokud je program realizován na větší ploše památky. O volbě způsobu práce bude rozhodovat také časová dotace, tedy zda se jedná o hodinový, dvouhodinový nebo celodenní program či dlouhodobý projekt (např. ve spolupráci se školou či zájmovou organizací).

3.3 Reflexe a zpětná vazba

Lze říci, že někdy teprve při snaze o formulování toho, co jsme účastí na programu získali, dochází k plnému pochopení a přijetí informace či prožitku, podobně jako teprve po výstupu na horu máme přehled o rozsahu a smyslu naší cesty na jejím úbočí. S tím souvisí důležitost zařazování reflexe do programové složky. Její podoba se odvozuje od charakteru programu (jeho délce, zvolené metodě). U většiny programů realizovaných v zahradách je ideální, uskutečnil-li se reflexe přímo v rámci závěrečné části programu

7) SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: Metodika terénní oúky*, Praha: Apus 2012, s. 22. Viz též CORNELL, J.: *Objevujeme přírodu: Učení hrou a prožitkem*, Praha: Portál 2012.

8) Čas pro přesun z místa na místo je současně prostorem pro vnímání zahrady, zpracování zážitku a podobně.

či některé z dílčích aktivit. Zde máme možnost ovlivnit její kvalitu a podobu. Řešíme-li v jejím rámci také osobní otázky, je vhodné vyhledat k ní příjemné a pohodlné místo. Lze doporučit kruhové uspořádání účastníků programu. Další možností je realizace reflexe mimo prostředí zahrady po skončení programu. Umožňují ji dotazníky a někdy také pracovní listy určené k následnému dopracování.

S reflexí také souvisí zpětná vazba důležitá pro další směřování tvorby a realizaci programů. Můžeme ji získávat při individuálním či skupinovém rozhovoru kladením vhodně položených otázek, prostřednictvím záznamů „na zdi“ či kreseb, pozorováním projevů účastníků během programu, prostřednictvím dotazníků, fotodokumentace, pořizováním videozáznamů apod. K možnostem evaluace projektů odkazujeme na další literaturu.⁹⁾

Hodnocení programu v Kroměříži 29. 8. 2013

Jméno...VOLTA..... věk...8.....

Poslouchání zahrady a příběh o Panovi a nymfě

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Rotunda - Vodní hudba

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Mapování zahrady

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Bludiště

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Vláček v Podzámecké zahradě

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Program na zámku

☒ ☒ ☐ ☐ ☐

Obr. 5: Velmi jednoduchý způsob hodnocení programu umožňuje volba tzv. smajlíků. Náročněji koncipovaný dotazník by již mohl obsahovat znalostní část, dotazy na to, v čem byl program pro účastníka přínosem, co se mu nelíbilo apod.

9) HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 83–95, TICHÝ, F., Nebojte se projektů aneb Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví a možnosti výchovně vzdělávacích projektů, in PARKAN, F., (ed.), *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2008, s. 75–79.

4 Základní způsoby interpretace památek zahradního umění

„Řekni mi a já zapomenu. Ukaž mi a já si možná vzpomenu. Zapoj mě a já pochopím.“

čínské přísloví¹⁰⁾

Následující text otevírá velké téma možností a přístupů, jak interpretovat památku zahradního umění. Pro někoho může být překvapením, že lektorovaný program v zahradě nemusí mít pouze podobu prohlídky s osobou průvodce po jednotlivých „zahradních pokojích“, který interpretuje text sylabu. Než přistoupíme k charakterizování jednotlivých postupů, uvádíme zde několik obecnějších zásad.

Výběr vhodných metod a jejich zařazení v programu rozhodujícím způsobem ovlivňuje výsledek edukačního procesu. Je velmi důležité připravit program tak, aby byl výběr metod přiměřený jak z hlediska cílů programu a možností, které historická zahrada poskytuje, tak z hlediska potřeb a schopností účastníků programu. Je jistě důležité, aby byly jednotlivé aktivity pro účastníky programu zajímavé, motivační a zábavné; současně by ale zábavnost neměla být hlavním určujícím faktorem.

Lze akcentovat, že právě realizace edukačního programu v zahradách umožňuje využívat i takové výukové metody, které v interiéru památkových objektů jiného typu nejsou vždy uplatnitelné. Zároveň je vhodné si uvědomit, že programy, které se soustřeďují pouze na mluvené slovo (informace jsou přijímány pouze sluchem), nejsou zcela vhodné (popřípadě jen krátké), protože pozornost účastníků v exteriéru není tak koncentrovaná jako v interiéru a ruší ji mnohem více vnější vlivy (hluk, počasí, zvířata, tekoucí voda atd.). Samotná metoda by neměla zastíňovat obsahovou složku programu a mást účastníky svojí složitostí nebo charakterem. Vhodnost zařazení určité metody je třeba odvozovat od cílové skupiny, a to jak vzhledem k věku účastníků programu, tak k jejich vzdělávacím potřebám.

Každá metoda má rovněž svůj optimální počet účastníků. Pominutí této skutečnosti může vést až ke znehodnocení kvality dané části programu.¹¹⁾ Pokud například realizujeme aktivitu naslouchání zahradě s padesátičlennou skupinkou žáků základní školy, velmi pravděpodobně se klidu nedočkáme. Prvky dramatické výchovy zpravidla vyžadují komorní prostředí, menší skupinu účastníků, atmosféru důvěry atd.

Obecně lze doporučit využití více edukačních metod či aktivit, neboť každý člověk má jinak nastavenou preferenci přijímání informací. Na druhou stranu nelze doporučit ani

10) Citováno z PELÁNEK, R., *Příručka instruktora zážitkových akcí*, Praha: Portál 2008, s. 21.

11) Srov. SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: Metodika terénní výuky*, Praha: Apus 2012, s. 23.

Obr. 6: Příkladem tzv. přechodové aktivity může být ztvárnění vodopádu u ruin v Podzámecké zahradě v Kroměříži pomocí dešťové hole nebo evokace strachu v místě, kam se lidé chodili „trochu bát“. Aktivita byla zařazena při přechodu mezi dvěma stanovišti v rámci programu Zahrada je hra pro děti z mateřských škol. (Foto P. Hudec)

opačný extrém, tedy přemíru druhů aktivit. Při přípravě programu je třeba brát v úvahu, že schopnost soustředění účastníků není konstantní a v čase se mění. Snažíme se, abychom je nepřesytili a respektovali potřebu odreagování. Aktivity náročnější na pozornost je vhodné zařadit spíše na začátek programu. Po jejich realizaci je vhodné zařadit odlehčovací složku programu nebo aktivity náročné na manuální zručnost, motoriku. Pokud jsou mezi jednotlivými místy spojenými s realizací edukačního programu větší vzdálenosti, je možné zařadit „přechodové“ aktivity, jejichž cílem je pouze udržet zájem účastníků programu. Mnohdy je dokonce vhodnější při přesunu z místa na místo žádnou aktivitu „pro zpestření“ nezařazovat, ale naopak dopřát účastníkům prostor pro zamyšlení, výměnu dojmů či odpočinku.

Pokud to charakter edukačního programu umožňuje, je vhodné z hlediska jeho organizace zvážit kombinaci individuální a společné práce nebo práce v menších skupinách či dvojicích. Jde o to využít takových forem a edukačních metod, které by podporovaly rozvoj vzájemné spolupráce, výměnu zkušeností a názorů.

Obr. 7: Při programu Kartografem v zahradě žáci nejprve absolvují jeho první část společně a následně ve dvojicích mapují zahradu. V závěru programu prezentují výsledky své práce celé skupině. (Foto archiv MZM Brno)

Obr. 8: Dobrá znalost zahrady, ve které se program odehrává, umožňuje lektorovi situovat některé z aktivit do míst, kde je lze realizovat i přes nepřízeň počasí. (Foto P. Hudec)

Při výběru metod pro realizaci programu v památkách zahradního umění hraje významnou roli také počasí jako klíčový faktor, který nemůžeme ovlivnit, ale se kterým musíme počítat. Je zřejmé, že lektor programu musí být proto vždy připraven operativně některé aktivity upravit, popřípadě změnit místo jejich konání (např. využití zahradního pavilonu). Ohrožený program je také možné nahradit jiným, situovaným do interiéru památky (například skleníku). V případě, že má památkový objekt k dispozici edukační místnost, je možné vytvořit pro program alternativu pro případ špatného počasí.¹²⁾

V následující části této kapitoly se budeme snažit představit co nejširší škálu možných přístupů a metod při prezentaci památek zahradního umění. Přesto si metodika nečiní nárok na úplnost. Každá historická zahrada s sebou přináší originální podněty, právě tak jako vzdělání, dovednosti a zkušenosti konkrétního lektora. Některé z představovaných přístupů nám mohou pomoci postavit celý program, jiné představují pouze jednotlivé části, z nichž ho budeme tvořit. Jednodušší aktivity (či jejich součet) umožňují spíše rozvoj znalostí a dovedností, náročnější směřují k utváření postojů a hodnot. Kategorizace metod a přístupů s sebou nese určitou míru zkreslení v otázce jejich hranic. Ve skutečnosti se často vzájemně prostupují a složitější metody integrují ty jednodušší.

Text obsahuje také doporučení, které z cílových skupin jednotlivé aktivity spíše ocení, popřípadě u které se u dané cílové skupiny nesetkávají s úspěchem či nadšením. Nejprve si představíme základní metody.

12) Těmito opatřeními lze čelit rušení programů v důsledku nepřízně počasí. Při objednávání programů je také třeba požadovat telefonní číslo na doprovázejícího pedagoga, aby s ním bylo možné operativně řešit vzniklou situaci.

4.1 Metody slovního projevu

Metodami slovního projevu rozumíme monologickou a dialogickou komunikaci a metodu práce s textem.

4.1.1 Monologická a dialogická metoda

Verbální sdělování informací společně s vizuálním kontaktem je pro většinu návštěvníků památek zahradního umění primárním způsobem, jak přijímají informace. Jejich schopnost soustředit se na výklad s postupujícím časem ovšem klesá, a tak má své limity. Je tedy na sebekázni lektora a jeho schopnosti zahrnovat do programu další metody, aby účastníky programu „neubil fakty“. Také klade na průvodce či lektora velké nároky z hlediska srozumitelnosti, emočního nasazení. Z pohledu účastníků programu se jedná spíše o pasivní aktivitu.

Jak pro tuto, tak také další metody platí, že chceme-li u účastníků programu vzbudit zájem o téma, musíme ho přiblížit jejich životním zkušenostem, „vejít jejich dveřmi“.

„Někdy se interpretace přirovnává k budování mostu. Po něm chceme návštěvníka přivést k našemu místu. V praxi to znamená, že musíme zjistit, co jej zajímá, co očekává, co už ví, a tomu přizpůsobit svůj výklad.“¹³⁾

Nejen děti, ale také dospělí pro sebe lépe uchovávají informace, jsou-li podávány jako příběh. „Dotýkají se nás příběhy, které míří do nitra věcí, nejen povrchně na jejich popis, jak jsme občas jejich svědky třeba při prohlídkách hradů a zámků. Příběhy nabízejí ohled,

Obr. 9: Ze zkušeností účastníků programu lze vyjít například při prezentaci rozdílů mezi pravidelnou a nepravidelnou zahradou. Typy zahrad jsou přirovnávány k účesům dívek se zapletenými a rozpuštěnými vlasy. Pomocí při výkladu je o tomto případě názorná ilustrace. (Foto P. Hudec)

13) PTÁČEK, L., RŮŽIČKA T. (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: Základy dobré interpretace*, Brno: Partnerství, o. p. s. 2012, s. 37–38.

*pochopení souvislostí, jež na první pohled nejsou vidět.*¹⁴⁾ Vhodné je zařadit didaktické pomůcky. Vyprávění nebo krátký výklad je odrazovým můstkem prakticky ke všem níže prezentovaným aktivitám.

Překonáme-li jednosměrný tok informací, můžeme kladením vhodně položených otázek u účastníků programu podporovat zájem o objevování nového, přicházení na věci samostatně. Lze rovněž říci, že každá otázka položená účastníkem programu je lepší než otázka naše. Klademe-li účastníkům otázky, neměli bychom je „zkoušet“, vystavovat „stresu nevědění“ či obav, že odpoví špatně. Volené dotazy by se měly převážně týkat jejich zkušenosti, věcí obecně známých nebo bychom je před položením otázky měli v rámci průběhu programu danou znalostí vybavit. (Například v jedné části parku definujeme princip pohledové osy a na jiném místě vyzveme účastníky programu, aby se ji pokusili na konkrétním místě objevit). Jde tedy o pedagogickou dovednost pomáhat účastníkům k tomu, aby si na řadu věcí dokázali nacházet odpovědi sami.

Na využívání metod slovního projevu jsou postaveny především komentované prohlídky, které dnes patří k nečastějším způsobům prezentace kulturního dědictví především dospělým návštěvníkům. V památkách zahradního umění má jejich využití své nezastupitelné místo. Viz kapitola 5.

4.1.2 Metody práce s textem

Do metod slovního projevu je řazena také práce s textem. Má své uplatnění například v rámci využívání pracovních listů. Může programy v zahradách velmi obohatit, na druhou stranu je zde třeba apelovat na uměřenost, zejména žáci základních škol si do zahrady přicházejí od čtení a psaní odpočinout. Příkladem vhodně zvolené práce s textem je využití dobového popisu části zahrady. Účastníci programu mají za úkol najít popisované místo a srovnat, nakolik se změnilo. Následně mohou vytvořit svůj popis místa, jak jej vnímají v danou chvíli.

4.2 Smyslové aktivity

Smyslové aktivity umožňují poznávat památku zahradního umění prostřednictvím smyslů. Činíme tak samozřejmě i podvědomě, „s prvním nádechem“ svěžího vzduchu zahrady, nicméně se smysly lze v zahradě pracovat vědomě, koncepčně. Smyslové vnímání nabývá na významu u těch návštěvníků, kteří nemají rozvinuto abstraktní myšlení, nevydrží se dlouho soustředit na výklad, žijí s nějakým druhem zdravotního postižení apod. Velký význam ovšem mají prakticky pro všechny návštěvníky památky. Jde pouze o to nalézt vhodnou formu jejich využití. Například pro dospělé je potřeba zvolit „soukromou“ formu tak, aby je nikdo nepozoroval, nehodnotil, pro děti je možné zařadit různé herní aktivity využívající smysly.

14) Tamtéž, s. 39.

4.2.1 Zrak

Zrak je u památek zahradního umění preferovaným způsobem poznávání, neboť pro potěchu z vizuální krásy byly (mimo jiné) budovány. Předmětem zrakového vnímání jsou dále pohledové osy, optické klamy, zákonitosti perspektivy apod. Naším vytčeným úkolem zde může být dát účastníkům programu jakoby „nové oči“. V závislosti na cílové skupině to může být proces směřující od celku k jednotlivostem, zaměření se jen na určitý detail, nebo naopak cesta k nahlédnutí celku skrze jednotlivosti. U žáků je vhodné překonat koncept „dívejte se na to, co vám ukazují“ například zařazením možnosti objevování nebo zapojení prvků soutěživosti (kdo první uvidí... kde se skrývá...?).

Pro vnímání detailu je možné využít dalekohled, lupu nebo obyčejnou roli od toaletního papíru či zrcátko (srov. obr. 3 a 4). Pro vnímání zahrady v jiných barevných spektrech lze pracovat s barevnými fóliemi či sklíčky.

Hra Na fotoaparát: Účastníci aktivity vytvoří dvojice. Jeden z partnerů je fotoaparát, druhý je fotografem. Fotoaparát má zavřené oči a fotograf jej opatrně vede zahradou a orientuje jej ve směru voleného záběru. Fotograf volbou záběrů sleduje nějakou myšlenku nebo příběh. K expozici (pět až šest „snímků“) dochází lehkým ťuknutím na hlavu

Obr. 10: Unikátní možnost využití zraku při poznávání památky přináší instalace Camery obscura – temné komory – v zámeckém parku v Miloticích. Po vstupu a setroání návštěvníka v prostoru se mu na zdi objeví expozice části zahradního parteru. V Miloticích je řadu let realizován workshop dírkokomorového fotografování. (Foto P. Hudec)

fotoaparátu, který na zhruba pět sekund otevře oči. Fotograf s přístrojem nehovoří. Poté si mohou role vyměnit. Na závěr se snímky vyvolají. Každý přístroj zachytí na papír, co viděl. Potom představí obrázek ostatním a poví, co se domnívá, že chtěl fotograf vyjádřit.¹⁵⁾

Hra Rámování: Na úvod hry lektor vysvětlí několika větami princip kompozice – např. v malířství – v krajinomalbě (zlatý řez atd.). Úkolem účastníků je vytvořit skutečný rám z tenkých větví a pomocí tohoto rámu „zarámovat“ pohled na část zahrady, a vytvořit tak zajímavý „obraz“, který ostatním zprostředkují. Záleží na každém z nich, zda budou rámovat detail zahrady (např. zajímavý pařez – mikrokosmos) nebo daleké pohledové osy. Velikost rámu a jeho podobu si také každý zvolí podle kompozice, kterou si vybral (může být i trojúhelníkový, kruhový). Pro výrobu rámu jsou potřeba pouze tenké větve či proutky, provázek a nůžky. Účastníci mohou také označit místo, ze kterého je potřeba se dívat skrze rám. Je možné, že u některých kompozic nás účastníci donutí si dokonce lehnout na zem, abychom viděli jejich obraz ze správné perspektivy. Na závěr aktivity následuje vernisáž, kdy procházíme po jednotlivých „obrazech“ a jejich tvůrce vždy může několika větami okomentovat své dílo. Pro tuto aktivitu je vhodné zvolit část zahrady, kde je pestré a rozmanité prostředí, které poskytuje účastníkům více možností pro tvorbu kompozice. S tím souvisí nutnost vymezení prostoru, ve kterém se bude aktivita odehrávat, aby se někteří účastníci programu nezatoulali příliš daleko.

Obr. 11: V intenzivně udržované zahradě může být problém se sběrem většího množství větví, aniž bychom poničili vegetaci. Pro vytvoření rámu se stativem mohou stejně dobře posloužit papírový tácek s vystřiženou středovou plochou, kolík na prádlo a bambusová tyčka. (Foto P. Hudec)

15) Upraveno podle aktivity *Fotoaparát* představené v WITT, R., *Vnímejme přírodu všemi smysly*, Sever 2010, s. 35.

4.2.2 Sluch

Poslouchání zvuků – Tato aktivita má v zahradách celou řadu uplatnění: stimulační na počátku programu či v rámci dramatické výchovy, dále jako doplňující, přechodová či relaxační. Nabývá na významu u programů pro nevidomé návštěvníky památky. Zejména jde-li nám o vnímání ticha zahrady, je však třeba zajistit, aby aktivita nebyla znehodnocena vpádem zahradní techniky či hlučné skupiny návštěvníků památky. Zároveň může sluch odhalit návštěvníkům, že zahrada je plná života a ačkoli její obyvatelé nevidí, mohou je alespoň slyšet (např. poslouchání zvuku ptačího zpěvu).

*Obr. 12: V Kroměříži při programu Zahrada je hra vnímaly děti nejen vizuální krásu Fontány Amorků s dynamickým prokem vody, nýbrž také poslouchaly se zavřenýma očima, „jakou písničku si zpívá“.
(Foto P. Hudec)*

Poslech hudby – Hudba může stimulovat účastníky programu k pozornosti při zahajování programu, pomáhá navodit vhodnou atmosféru spojenou s historickým obdobím, podtrhuje emotivnost zážitku a může se stát významnou součástí sdělení. Koncerty vždy patřily k zahradnímu umění a k oblíbeným činnostem, které se v zahradách odehrávaly. Je příhodné účastníkům programu zprostředkovat hudbu, která odpovídá době, ve které byla zahrada vybudována, neboť v hudbě, podobně jako v architektuře (i té zahradní), dokážeme najít „stavební prvky“ daného slohu (doby) a pomůžeme tak přispět k pochopení celku. Nezastupitelnou roli zde má živě provozovaná hudba, ale velkým obohacením může být i hudba reprodukováná. Vždy je zapotřebí „připravit“ podmínky, navodit vhodnou atmosféru (spíše relaxační), umožnit účastníkům, aby pohodlně seděli a aby program nerušily nevhodné vlivy (skupiny jiných turistů, zahradní technika). Na další úroveň může pak aktivitu posunout zpěv samotných účastníků programu, který je vhodné situovat do místa s vhodnou či pozoruhodnou akustikou (např. v kolonádě Květné zahrady), nebo hra na hudební nástroje (viz 4.3.3 Hudební a taneční aktivity).

*Obr. 13: Hudba zaznívající v historickém prostředí umocňuje zážitek vnímání památky; platí to i naopak.
(Foto L. Karásek)*

4.2.3 Čich

Památky zahradního umění poskytují celou řadu čichových vjemů. Někdy vstupují do našeho vnímání zahrady spontánně, například jdeme-li kolem kvetoucího keře, jindy je možné příležitosti pro čichové poznávání cíleně připravit. Již klasickým způsobem zapojení čichu je možnost přivonět si k pytlíku s bylinkami. Aktivita pak může pomoci zapamatovat si některý rostlinný druh. Lze upozornit, že člověk disponuje čichovou pamětí. Přivonění k rostlinám může být například vstupní branou k programu, který se zabývá jejich kulturními dějinami.¹⁶⁾

4.2.4 Chuť

Ani chuťové buňky účastníků programů nemusí při návštěvě zahrady zůstat stranou. Lektor by zde měl vyjít jednak ze svých znalostí, které z rostlin či jejich plodů lze bez úhony ochutnat, a také zvážit, nakolik je možné je trhat přímo v zahradě. Aktivita by neměla být samoúčelná a měla by do programu tematicky zapadat. Využití chutě se samozřej-

16) Srov. FIFKOVÁ, R., *Adonisova zahrada: Symbolika květin v mýtech, legendách a výtvarném umění*, Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci 2010.

Obr. 14: Čich lze využít zoláště tam, kde rostliny vynikají svou vůní. Na snímku vnímá nevidomý muž vůni vonícího druhu kamélie v rámci programu, který byl speciálně připraven pro nevidomé a slabozraké návštěvníky výstavy kamélií v Kojetné zahradě v Kroměříži. (Foto L. Psotová)

Obr. 15: Účastníci programu Čtyři roční období, který se uskutečnil v zámeckém parku v Telči, měli možnost ochutnat pečené kaštiny, které k překvapení účastníků programu měla lektorka připravené v teple termosky. Při konzumaci ocenili žáci také vůni pečených plodů. (Foto I. Ampapová, Edukační centrum při NPÚ ÚOP v Telči)

*Obr. 16: Účastníci programu ve skleníku Kočetné zahrady měli možnost ochutnat plody datlovníků a fíkovníků, jimiž se program tematicky zabýval.
(Foto L. Psotová)*

mě nabízí u bylinkové části zahrad, kde účastníci programu mohou poznávat byliny také žvýkáním listů, popřípadě z nich uvařit čaj.

4.2.5 Hmat

Hmat je jedním z preferovaných způsobů vnímání reality nevidomými a slabozrakými. Vnímání tvarů a struktur zahrady, přírodnin a detailů architektury lze s úspěchem využít také s dalšími skupinami návštěvníků památky. S nadsázkou lze říci, že na co si člověk sáhne, na to nezapomene. Památka zahradního umění navíc z hlediska haptiky

Obr. 17: K zapamatování si podoby a názvu plodu kaštanovníku může přispět haptická zkušenost. (Foto I. Ampapová, Edukační centrum při NPÚ ÚOP v Telči)

Obr. 18: Model štukové výzdoby umožní návštěvníkům památky seznámit se zblízka s nástrojnou výzdobou, kterou mohli jinak pozorovat jen z velkého odstupu. Haptické vnímání je podpořeno oslabením primárního smyslu zraku. (Foto P. Hudec)

nepodléhá tolíka restriktivním opatřením v oblasti dotýkání se jako muzejní artefakty či zámecký mobiliář. Většiny originálních složek zahrady se dá bez obav dotknout. I zde je ovšem možné využít edukační pomůcky nebo repliky dobových předmětů, například detaily štukové výzdoby (viz obr. 18). Obohacení programů o haptické prvky umožňuje rozvíjet jemnou motoriku účastníků programu.

Při programech zaměřených na čich a hmat je vždy potřebné „omezit“ náš dominantní smysl – zrak (např. zavázáním očí), abychom mohli opravdu poznávat jiným smyslem. Již klasickou aktivitou je „vidění rukama“ – poznávání přírodnin pouze pomocí hmatu, a to tak, že jsou situovány v krabici nebo látkovém sáčku. K dalším aktivitám tohoto typu patří „vidění nohama“ – poznávání různých povrchů zahrady prostřednictvím chůze naboso.

Vedení slepého: Vidící vede nevidícího zahradou. Dává mu možnost ohmatat její části se zajímavou strukturou (kašna, kůra stromu, živý plot, vlhké místo aj.). Následně si dvojice vymění role a v závěru si pohovoří o svých dojmech.

Slepá housenka: V části zahrady, kde jsou na malé ploše k dispozici různé struktury, utvoříme max. šestičlenné skupiny. Všichni si zavážou oči, postaví se do zástupu a jeden druhému položí obě ruce na ramena. Pouze první v řadě nemá zavázané oči – je hlavou housenky. Vede ostatní zajímavými místy (např. kolem živého plotu, kašny, kmene stromu apod. Čas od času se zastaví, aby si ostatní vše mohli ohmatat. Poté, co si účastníci aktivity sundají šátky, mají za úkol rekonstruovat cestu, kudy prošli, najít cestu k výchozímu místu.¹⁷⁾

Na závěr je vhodné se ještě zmínit o méně patrném smyslovém vjemu, totiž vnímání teploty a vlhkosti. S vnímáním tepla nebo chladu, které si obvykle uvědomujeme jen

17) Upraveno podle aktivit prezentovaných in WITT, R., *Vnímejte přírodu všemi smysly*, Sever 2010, s. 26 až 29.

při jejich extrémních změnách či výkyvech, lze pracovat v rámci edukačních programů koncepčně. Lektor například za horkého dne přiblíží účastníkům programu funkci loubí tím, že je vyzve, aby vnímali, jak se mění teplota, když do něj vstoupí z plného slunce. Během prohlídky lze také upozornit na různé typy vegetace, která potřebuje rozdílné podmínky (suchomilná, vlhkomilná, oslunění-stín) a dát účastníkům například za úkol, aby si všimli, v jakých podmínkách se vybrané rostliny vyskytují a odvodili z pozorování základní typ vegetace.

4.3 Zážitkové a tvůrčí metody

Zážitkové a tvůrčí metody objevování kulturního dědictví se zaměřují na tvořivost, emoce, vztahovou a komunikační dovednost, hodnotovou orientaci a vnitřní motivaci. Učením prostřednictvím zážitku lze zejména získávat dovednosti a formovat postoje, méně již nabývat znalosti. Zážitková pedagogika využívá přímé zkušenosti jako zdroje učení. Vlastním prožitkem a jeho zpracováním v širších souvislostech je podloženo získání zkušenosti. Ani neotřelé a silné zážitky totiž „nevychovávají“ přímo. Je třeba s nimi pracovat, vytvářet v rámci skupiny účastníků programů prostor pro dialog a reflexi pocitů a názorů.¹⁸⁾ Právě v reflexi tkví rozdíl mezi „rekreačním“ zážitkem a „pedagogickým“ zážitkem. Vztah lektora k účastníkovi programu je v tomto případě provázející a partnerský. Výchova prožitkem využívá třířázového konceptu: naladění – prožitek – reflexe.¹⁹⁾ Klasickým nástrojem zážitkové metody jsou herní aktivity.

4.3.1 Pohybové – herní aktivity

Zejména u dětí předškolního věku a žáků I. stupně základních škol je nezbytné vytvořit jim dostatečný prostor pro pohyb, který kompenzuje setrvání na místě, chvíle soustředění. Historické zahrady poskytují příležitost k pohybovým a herním aktivitám. Vždyť i naši předkové se těmto disciplínám rádi věnovali. Vhodně zařazená pohybová aktivita může být vítaným přemostěním k aktivitě další, způsobem relaxace po náročné části programu, ovšem nejen to! Mějme na paměti, že hry mohou také uchovávat informace, podobně jako mýty a příběhy. Mají velmi důležitý didaktický význam, pokud je začleníme do výchovně vzdělávacího procesu. V zahradě nebudeme dávat v rámci edukačních aktivit prostor hře fotbalu, ale například honička, ve které ten, kdo honí, je postavou z příběhu, který jsme dětem vyprávěli, může dětem pomoci fixovat získané informace.²⁰⁾ Při výběru

18) PARKAN, F., (ed.), *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2008, s. 16–20.

19) K tématu viz PELÁNEK, R., *Zážitkové učebné programy*, Praha: Portál 2007. V pojetí tohoto autora stejně jako Prázdňinové školy Lipnice jsou zážitkové programy celým sledem jednotlivých herních aktivit rozložených do několika dní. V historických zahradách budeme ovšem realizovat spíše aktivity jednodenního charakteru, byť i zde může být realizován program celotýdenní, například v rámci příměstského tábora.

20) Z bohaté literatury věnované hrám viz např. NEUMAN, J., *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*, Praha: Portál 2014.

her lze zapátrat i v historii a naučit děti hru, která byla oblíbená v minulosti.²¹⁾ Vrcholným způsobem využití her v zahradě je realizace těch aktivit, které umožňují zakoušet (původní) funkce a smysl jejich jednotlivých částí či celku památky (viz obr. 19 a 20).

Obr. 19: Bludiště je jedním z prostorů v zahradě, který je třeba zakoušet. Chvilkou velkého dobrodružství se pro děti stalo hledání míčků v bludišti Kožtné zahrady. (Foto P. Hudec)

Obr. 20: Hra v kuželky má v zahradách velkou tradici. Zakoušet původní funkci kuželny mohli návštěvníci Kožtné zahrady v rámci festivalu barokní kultury Hortus magicus. (Foto P. Hudec)

21) Dětské hry nacházející své uplatnění v zahradě přibližuje například Jan Amos Komenský ve svém díle *Orbis sensualium pictus*. KOMENSKÝ, J. A., *Orbis sensualium pictus*, Praha: Machart 2012, s. 204–205.

Obr. 21: Paraple v Podzámecké zahradě v Kroměříži v minulosti obklopovalo bludiště z tvarovaných dřevin. V rámci landartové aktivity realizované s rodinami bylo možné na prchavý okamžik bludiště do této části zahrady navrátit. (Foto P. Hudec)

4.3.2 Výtvarné aktivity

Výtvarné aktivity lze chápat jako vrcholný projev haptického poznávání, kdy se účastník programu historického dědictví „pouze“ nedotýká, ale tvůrčím způsobem ho interpretuje. Kreativita umělců – tvůrců zahrad – si vyžaduje i naši kreativitu. Ve vztahu k památce zahradního umění se v závislosti na rozsahu aktivity můžeme ocitnout před podobným úkolem jako zahradní architekt. V další rovině tak můžeme pro sebe objevovat a zakoušet historické prostředí a rozvíjet své výtvarné schopnosti. Vytvořená díla – jsou-li prezentována – nadto zprostředkovávají pohled na kulturní dědictví dalším lidem. Výtvarné aktivity lze realizovat buď přímo v zahradě či parku, nebo v návaznosti na realizovaný program mimo památku. Výhodou první varianty je přímý kontakt s inspiračním zdrojem.

Nakolik to umožňuje památková ochrana, lze v zahradě realizovat *land art*. Pojem zde chápeme v nejširším slova smyslu jako uměleckou tvorbu přímo v krajině, která předpokládá citlivý přístup k jejím hodnotám.²²⁾ V historické zahradě narazíme na více omezení než je tomu ve volné krajině. Přesto lze také zde pomíjivá a k prostředí šetrná umělecká díla vytvářet, a dávat tak zahradě další rozměr. Podobně jako při úvahách o tvorbě v krajině v enviromentálním kontextu, i v zahradách lze apelovat na uvědomování si své ekologické stopy (volba skromných výrazových prostředků a nástrojů tvorby) a porozumění kontextu, ve kterém se člověk nachází. Právě znalost historického prostředí rozhoduje o námětu díla, jeho smyslu a může se podílet také na porozumění ze strany pozorovatele. Stejně jako výsledek aktivit, je zde důležitý proces tvorby (viz obr. 21).

22) HEJTMÁNKOVÁ, T., HŮRKOVÁ, M., TROJANOVÁ, A., VESELÁ M., *Do krajiny za land-artem: Praktické využití land-artu pro pedagogy a lektory environmentální výchovy*, Sever 2013.

Obr. 22: „Vezměte papír, nebojte se, buďte svobodní a běžte do toho, tužku nepotřebujete!“ Těmito slovy motivovala účastníky programu *Odpoledne s Renoirem* malířka Mgr. Jitka Gočaltovská, aby se pustili do zachycování krás Podzámecké zahrady v Kroměříži. (Foto M. Bradová)

Příklady námětů: tvorba skulptur a objektů z organických a anorganických materiálů – např. „vyšlapání“ již zaniklého zahradního parteru v čerstvě napadeném sněhu, nebo jeho ztvárnění svícemi, tvorba ornamentu z přírodnin apod.

Nevýhodou realizace některých druhů výtvarných aktivit přímo v zahradě může být menší komfort pro práci. Je třeba se také zamýšlet nad tím, zda je na výtvarné aktivity dostatečná časová dotace. Pokud nejsou zamýšleny jako hlavní část programu, lze jejich zařazení doporučit v případech, že nejsou časově a dovednostně náročné. Velmi často je vlastní návštěva památky v rámci edukačního programu impulsem k navazující výtvarné aktivitě, kdy žáci například na závěr programu obdrží obrázek, který mohou dopracovat a který jim pomáhá zpracovat zážitek, upevnit nabyté vědomosti. Obdobně koncipované mohou být tvořivé pracovní listy. Náročnější výtvarné aktivity lze realizovat ve školní třídě po absolvování programu. Další možnosti přinášá využití edukační místnosti při památce.

Lze akcentovat, že zahrada poskytuje množství inspirací tím, jak prochází cyklem čtvera ročních období. Výtvarné nebo pozorovací aktivity rozložené v čase jednoho roku mohou s touto daností pracovat.²³⁾

Příkladem časově náročnější aktivity je malba v plenéru, kterou lze přizpůsobit věku skupiny a jejímu zaměření (např. umělecky zaměřené školy). Tu nejjednodušší úroveň lze postavit na práci s barvami a všímání si hry světla a stínu. Inspiraci lze vzít z impresio-

23) Viz např. VONDROVÁ, P., *Výtvarné náměty pro čtvero ročních období*, Praha: Portál 2013.

nismu (jako vystižení nálady a dojmu v dané chvíli) či z pointilismu (kresby pomocí malých barevných skvrn). Takové aktivity nekladou velké nároky na technickou dovednost v malbě, ale jsou naopak zaměřeny na vnímání barev, světla a stínu, hmoty a atmosféry. Náročnost lze samozřejmě zvyšovat podle cílové skupiny (viz obr. 22).

*Obr. 23: V rámci edukačního programu bývá často vhodnější zvolit jednodušší výtvarné aktivity. Příkladem může být frotáž kůry stromu provedená křídou či suchým pastelem.
(Foto I. Ampapová, Edukační centrum při NPÚ ÚOP v Telči)*

*Obr. 24: Příkladem časově náročnější výtvarné aktivity je realizace kamínkové mozaiky otláčováním kamínků do připravené podkladové vrstvy v autentickém prostředí raně barokní Rotundy v kroměřížské Kojetné zahradě.
(Foto M. Bradová)*

4.3.3 Hudební a taneční aktivity

Při realizaci hudebních aktivit se lze inspirovat metodami a prostředky užívanými v muzikoterapii, byť nám kromě zlepšení, udržení či obnovy duševní pohody účastníků programu²⁴⁾ půjde současně o sdělování informací o památce zahradního umění. Od toho se pak odvíjí volba užití metody a její časové zařazení v programu: motivační, relaxační, stmelovací či přímo jako způsob prožití a upevnění určité informace.

Vzhledem k tomu, že hra na většinu hudebních nástrojů předpokládá již určitou znalost, kterou paušálně nemůžeme očekávat, a jejich užití při vyjadřování emocí může být svojí formou svazující, lze doporučit zejména Orffovy nástroje. Spontánnost a nedostatek zábran jsou zde mnohem důležitější než předchozí hudební zkušenost. Jde nám o vyjádření pocitů přímými a úspornými prostředky. Základem nástrojového složení jsou různé nástroje bez harmonických možností: bicí nástroje, gongy, triangly, zvonky, chřestítka, bubínky, ozvučná dřívka a tamburíny. Lze ovšem využít i tibetské mísy, zvonkohry, metalofony, dešťové hole a kalimby atraktivní tím, že se s nimi účastníci programu mohou setkávat poprvé v životě, představují pro ně výzvu a přitom se na ně díky pentatonickému ladění není třeba učit hrát. Nelze zapomenout také na možnosti lidského těla: luskání prsty, tleskání apod.

Výhodou využití netradičních hudebních nástrojů či pouze vlastního těla je prolomení psychické bariéry a strachu z provozování muziky („Nikdy jsem nebyl hudební typ. Neznám noty. Neumím hrát na hudební nástroj. Nemám hudební sluch...“). Zcela efektivní v akusticky zajímavém prostředí může být i pouhé využití (rozvibrování) hlasivek (na písmeno A) a nalezení tónu, který je mi příjemný. Dohromady pak tento koncert hlasů předčí očekávání.

Při hře na nástroje se po vyjádření spontánní emoce lze zaměřit na měnění rytmu, intenzity, hlasitosti a střídání se, zrcadlení apod. Přes drobnou kultivaci hudebního projevu nám vždy půjde o radost z hudebního projevu, který by neměl udusit přílišný dril. Hrou na hudební nástroje lze vyjadřovat jednak emoce ve vztahu k vyprávěnému příběhu, interpretovat, jak na nás působí sochy, nebo například ztvárňovat živly. Zvláštní místo zde zaujímá voda dávající zahradám život. Lze tak navracet zvuk tekoucí vody i do míst, kde již dávno netryská. Skrze hudební produkci lze ověřovat také měnící se akustiku zahradní architektury.

Hudební aktivity je vhodné realizovat v kruhu či polokruhu, aby na sebe mohli účastníci reagovat, a vždy tak, aby byli v kontaktu s lektorem – „dirigentem“.

Metodu je vhodné využít při realizaci programů s dětmi, nebo v kolektivu dospělých, kteří jsou ochotni přistoupit ke hře na hudební nástroje tak, jako by byli dětmi. Vibrující nástroje je možné využít i při programu pro neslyšící. Aktivitu ocení také nevidomí návštěvníci památky.

V publikaci *Vnímejte přírodu všemi smysly* je popsána aktivita Lesní orchestr. Hraje se v ní na přírodní nástroje, tedy na přírodní nalezené sběrem (kamení, mušle, větve, aj.)

24) MORENO, J., *Rozehrátky svou vnitřní hudbu: Muzikoterapie a psychodrama*, Praha: Portál 2005, s. 15.

nebo přímo na stromy, pařezy apod.²⁵⁾ V případech udržovaných a památkově chráněných zahrad může být problém tento sběr realizovat, aniž bychom se vyhnuli vandalismu. Lze tedy doporučit obstarat materiál před realizací programu.

Obr. 25: V kroměřížské Podzámecké zahradě navracely děti zvučnou tekoucí vodu Římské fontáně za pomoci kalimb, deštných holí a Orffových nástrojů. (Foto P. Hudec)

Obr. 26: V návaznosti na vyprávění příběhu o Panovi a Syrinxi mají účastníci programu Tři tajemství v sale terreně Arcibiskupského zámku v Kroměříži možnost vyzkoušet si hru na Panovu flétnu. (Foto P. Hudec)

25) WITT, R., *Vnímejme přírodu všemi smysly*, Sever 2010, s. 21.

S hudbou úzce souvisí tanec. Také tanec nám může pomoci v památce zahradního umění zprostředkovat atmosféru období, ve kterém vznikla. Zahrada poskytuje k tanci obvykle více prostoru než interiér památky s různými omezeními pohybu. Podaří-li se nám návštěvníka zahrady do tance aktivně zapojit, stává se v nové kvalitě jejím skutečným uživatelem.

Obr. 27: Návštěvníci festivalu barokní kultury Hortus Magicus, který se uskutečnil v kroměřížské Květné zahradě, měli možnost naučit se jednoduché taneční kroky a zapojit se do tance se skupinou studentů věnujících se oživování tohoto umění. (Foto P. Hudec)

4.3.4 Dramatické aktivity

Zahradní architektura svým cíleně vytvořeným estetickým prostorem často vybízí lidskou fantazii k aktivitě a ne zřídka se objevují představy dramatické či poetické. Prostor zahrad přímo inspiruje svou atmosférou k básnění i k inscenování různých dramatických situací. „V barokním období byla zahrada chápána a budována jako pomyslná divadelní scéna odehrávající se uvnitř střihaných zelených kulís a kabinetů.“²⁶⁾ Tento fakt je dobré respektovat i při vedení prohlídek v prostorách zahrad, proto je více než vhodné zprostředkovat účastníkům zážitek pomocí tvůrčích metod inspirovaných dramatickou tvorbou.

Dramatické umění propojuje všechny typy aktivit – pohyb, hudbu, výtvarné tvoření a zároveň obohacuje o rovinu lidských vztahů, situací, potažmo příběhu. Zařazení dramatických her a cvičení do prohlídek zahrad přináší účastníkům pocity jistého „zlidštění“ památky. Protože dramatická tvorba se zabývá hloubkou lidského prožitku, poetikou či konfliktem vztahů, příběhem, velmi snadno se podaří dostat se do rezonance s reálnými životy účastníků. Díky tomu, že prostředky dramatické tvorby jsou pohyb, přednes, hra,

26) ZATLOUKAL, O., *Et in arkadia ego: Historické zahrady Kroměříže*, Olomouc 2004, s. 30.

popř. psané slovo, je možné tyto aktivity zařadit prakticky kdykoliv a kdekoliv. Pro potřeby prohlídek je možné nejprve si uvědomit, kolik příběhů a dramatických situací tento prostor nabízí. Například každá socha má svůj příběh, každá historická postava také. Přiblížení vyprávěním či rozehráním těchto příběhů účastníkům nabízí hlubší zážitek, a tím také podporují vzdělávací složku prohlídek. Vedle konkrétních příběhů je zde ještě rovina vnímání atmosféry místa, kterou je možné ztvárnit také za pomoci dramatických technik – přednes básně, pohybová aktivita, improvizace, imaginace.

Volba konkrétních her a cvičení by měla být vždy co nejvíce propojená s památkou zahradního umění (např. hru s předměty s názvem *Proměna včel* vztahujeme k tématu Ovidiových proměn, které inspirují ikonografický program zahrady).²⁷⁾ Pokud se rozhodneme, že celé setkání bude tvořené s důrazem na dramatickou aktivitu, je dobré mít neustále na paměti maximální využívání prostoru, architektury i výtvarných děl. I když nám dramatická inspirace velí pustit se po ději příběhu a nedbat na okolnosti, je třeba neopomenout to, co je hlavní záměr setkání – přiblížení a prožití konkrétních prostor památky, a tedy vyznění hry je nutné neustále propojovat s konkrétním místem.

Obr. 28: Příkladem programu s tímto zaměřením je aktivita *Zachraňte Narcise*. Děti z mateřské školy v jeho rámci navštěvují kroměřížskou salu terenu, kde se soustředí na sochu Narcise. Během programu se snaží změnit osud nešťastného mladíka, který se zahleděl do sebe sama, a pomoci mu poukazem na to, že ve „vodní hladině“ je možné vidět také kamarády, nikoliv jen sebe. Při programu se tedy výrazně formuje hodnotová orientace žáků. Téma je nosné i pro teenagery, „generaci já“,²⁸⁾ která si hlídá obraz o sobě a buduje jej podle toho, jak je prezentován jejich profil na Facebooku. Zde je možné se již plnohodnotně věnovat tématu narcismu. (Foto P. Hudec)

27) Srov. MACHKOVÁ, E., *Úvod do studia dramatické výchovy*, Praha 1996, s. 42.

28) VITVAR, J. H., Ke kořenům generace já, in *Respekt*, roč. XXV., 17.–23. 2. 2014, s. 62–63.

Obr. 29: Příběhy z antické mytologie obsažené v ikonografích zahrad lze snadno dramaticky ztvárnit. (Foto L. Křesadlová)

Dramatické aktivity mají také své limity. Skutečnost, že se většinou odehrávají jako dramatická akce před diváky (ostatními účastníky prohlídky), s sebou nese, že ne každý člověk je ochoten si hrát. Ještě problematičtější bývá hrát si a být u toho viděn. Se stoupajícím věkem účastníků programu se zvyšuje schopnost vnímání vlastního sebeobrazu (z tohoto pramení otázky sebekontroly), a tím se zmenšuje ochota plně se do dramatické aktivity zapojit, ponořit. K rozpouštění ostychu nám může pomoci například zaměření pozornosti účastníků na pohyb rekvizity/loutky (například účastníci aktivity pohybují šátky v rukou, a ztvárňují tak pohyb nymf). K uvolnění pro přijetí role může přispět také kostým či jeho část. Uvažujeme o něm spíše znakově: „Mám na hlavě slaměný klobouk, jsem tedy zahradník.“ Je nutné stále hledat přirozenou rovnováhu i v množství a komplikovanosti rekvizit či kostýmů. Forma by neměla přehlušit obsah!

Dále je velmi důležité správně volit prostor i z praktického hlediska. Skutečně ne každé místo je vhodné pro každou dramatickou práci. Vedle snahy o společné vytvoření estetického zážitku stojí také vědomí podpory konkrétního místa pro dramatickou aktivitu. Jsou místa vhodnější pro aktivitu spíše pohybovou, například s šátky, taneční divadlo, stylizovaný pohyb, pantomima apod. (otevřený prostor), a pro zvukovou či řečovou práci (místa alespoň z jedné strany uzavřená zdí, kde se má zvuk o co opřít, od čeho se odrazit).

Je dobré, když se dramatické aktivity objevují při prohlídkách zahradních památek, přinášejí situace, ve kterých přirozeně přebírá aktivitu účastník. Tím, jak se prohlubuje aktivní účast návštěvníků, může se prohlubovat i zážitek z uměleckého díla. Vlastní prožitek zpevňuje vztah k památce a motivuje účastníka k dalšímu zájmu o kontakt.

Obr. 30: Formou dramatické či herní aktivity, při které se účastníci programu promyšleně rozmisťují v prostoru, lze ozřejmit principy formální zahrady. Na snímku ztvárnilý osoby efekt osové symetrie v zámeckém parku ve Slaokově u Brna. (Foto L. Hudcová)

4.3.5 Pracovní aktivity

Pracovní aktivity realizované v rámci edukačního programu umožňují především rozvoj dovedností jeho účastníků. Můžou například navazovat na ukázkou práce zahradníka. Je třeba zvážit, které z pracovních aktivit mohou účastníci programu vykonávat nejen vzhledem ke svému věku, nýbrž také s ohledem na bezpečnost práce a památkovou ochranu. Ne vždy je možné při jejich uskutečňování využít jádro památky. Lze je pak situovat například do zahradnictví, edukační místnosti apod.

Obr. 31: Vyvrcholením programu Zahrada je hra v Kroměříži byla možnost zasadit si kořtinu, kterou si děti mohly odnést domů. (Foto P. Hudec)

Velký potenciál při realizaci pracovně zaměřených programů v zahradách představuje místní komunita. Skrze pracovní aktivity a vědomí jejich smyslu dochází u účastníků programu k rozvoji nejen dovedností, nýbrž také rozvoji vztahu k památce zahradního umění. Organizací dobrovolníků se zabývají spolky a obecně prospěšné společnosti, v České republice je to například pobočka mezinárodní organizace National Trust, která má v této oblasti na mezinárodním poli velké zkušenosti.²⁹⁾ Způsoby spolupráce dobrovolníků s pracovníky Národního památkového ústavu jsou v současnosti promyšleny.

Lze podotknout, že místní komunita se nemusí podílet pouze na pracovních aktivitách, nýbrž obecně na interpretaci kulturního dědictví.³⁰⁾ V této souvislosti lze rozvíjet tzv. *komunitní učení*, jehož cílem je posílení mravní odpovědnosti, rozvoj občanské angažovanosti a politické gramotnosti.³¹⁾

Příkladem komunitně rekonstruované zahrady může být zahrada Vily Čerých v České Skalici, kde se každoročně na podzim koná Slavnost stromů. Během celého roku se shromažďují finanční prostředky na koupi vybraných stromů ve spolupráci s místní základní školou, neziskovými organizacemi a podnikateli. Během Slavnosti stromů se pak tyto stromy zasadí společnou rukou všech přítomných. Obnova probíhá ve spolupráci se zahradní architektkou podle původních dochovaných plánů.

Obr. 32: V Hradci nad Moravicí se dobrovolníci v rámci programu Každá ruka pomáhá podílejí na údržbě zámeckého parku. Prováděné práce navracejí řadě míst jejich původní charakter. Na snímku instalují brigádníci na původní místo pamětní kámen. (Foto P. Havrlant)

29) Dostupné z <http://www.czechnationaltrust.org>

30) PTÁČEK, L., RŮŽIČKA T. (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: Základy dobré interpretace*, Brno: Partnerství, o. p. s. 2012.

31) HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 72–73.

4.3.6 Mediální tvorba

Pokud se stanou návštěvníci zahrady tvůrci filmových či obrazových dokumentů o zahradě, jsou motivováni k aktivnímu vyhledávání informací ve snaze o autorskou interpretaci dědictví minulosti. Záleží na jejich záměru, zda bude jejich práce orientována spíše umělecky nebo dokumentárně. Podobně jako je tomu u řetězového provádění (viz kapitola 4.6), vytvořená díla pak mají dopad nejen na diváky, ale ještě ve větší míře formují hodnoty a postoje samotných tvůrců.³²⁾ Zcela v souladu s cíli estetické a mediální výchovy tak rozvíjejí svou vlastní tvořivost a smysluplnou citlivost, ověřují komunikační účinky vytvářených mediálních sdělení, učí se pracovat v týmu, reflektovat možnosti svobodného vyjádření vlastních postojů, ale také přijímat odpovědnost za způsob jejich formulace a prezentace.³³⁾ Lze akcentovat, že tento způsob poznávání památky je velmi atraktivní pro skupinu žáků a studentů, kteří vykazují v této oblasti vysokou uživatelskou zdatnost. Úkolem lektora je motivovat žáky, kteří se do projektu zapojí, aby ve svém zájmu o práci vytrvali i ve chvílích, kdy si vyžaduje soustavnost a vytrvalost (např. při finalizaci).

Při tvorbě dokumentů lze doporučit spolupráci s odborným lektorem jak v oblasti práce s audiovizuální technikou, tak také v rámci tvorby scénáře, zpracovávání obrazového materiálu atd. Vždy je třeba dbát na kvalitu celého procesu, ať už z hlediska pedagogického, uměleckořemeslného či technologického.³⁴⁾

Obr. 33: Účastníci programu Mediální proměny ztvárňovali v Rotundě Květné zahrady v Kroměříži pomocí klasické filmové animace téma proměn v přírodě. (Foto P. Hudec)

32) Viz příklad dobré praxe – vznik žakovského filmu v rámci projektu Tři mapy kraje Františka Antonína Šporka, in HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*. Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 131–136.

33) Tamtéž, s. 77.

34) K tématu viz např. CHOCHOLOVÁ, L., ŠKALOUDOVÁ, B., VOBOŘILOVÁ, ŠTŮLOVÁ, L. (edd.): *ICT a současné umění ve výuce – inspirace pro pedagogy výtvarné, hudební a mediální výchovy*. Praha: Národní galerie v Praze 2008.

Příkladem aktivity, která spojuje tvořivost, práci s moderními technologiemi, aktivní vyhledávání informací o památce a mnoho dalších kompetencí (schopnost spolupráce a práce v týmu, mediální výchova) je program, kdy mají účastníci sami vytvořit prezentaci zahrady pro turisty. Je zapotřebí zadat úkol hodně široce (co byste považovali za zajímavé a potřebné říci o této památce? Vyberte nejzajímavější momenty, dojmy, místa. Jakou formu dáte prezentaci – aktivita, leták, webová stránka apod.?). Program by však měl mít jeden konkrétní výstup u každé skupiny. Tento typ programu lze pojmut jako dlouhodobou spolupráci s místní školou.

Obr. 34: V Miloticích mohou účastníci edukačního programu zachycovat krásy zahrady technikou dírkokomorového fotografování. Na snímku vysvětluje lektor F. Sysel princip temné komory. (Foto P. Hudec)

4.4 Problémové vyučování

Jedná se o jednu z neefektivnějších metod, které rozvíjejí u účastníků programu myšlení a schopnost řešit problémy a podporují zájem o probírané téma. Tyto úlohy nejsou určeny k procvičování, opakování nebo fixování učiva, nýbrž jsou náročnými úkoly, při nichž má účastník programu rozvíjet svoje badatelské dovednosti a rozumové schopnosti. Mají oporu v reálné životní situaci. Od ostatních úloh se problémové úlohy liší tím, že na jejich začátku nemáme všechny potřebné informace k jejich úspěšnému vyřešení. V první fázi si tedy musíme informace opatřit nebo doplnit a stanovovat hypotézy. Při řešení problému by měli účastníci programu postupovat podobně jako skuteční vědci, odborníci nebo badatelé. Problémové vyučování se děje v těchto fázích:

- **Zjištění problému** (setkání s problémem, který účastník programu zatím nedokáže vyřešit – zdroj motivace).
- **Analýza** (orientace v problému, uvědomění si základních fakt a souvislostí).
- **Hledání jádra problému** (co je třeba řešit, v čem je problém).
- **Stanovení hypotéz** (hledání vhodných postupů a možných řešení).
- **Ověřování hypotéz a experimentování** (Vedou předpokládané cesty skutečně k cíli? Nebude třeba hledat jiné cesty?).
- **Vyslovení závěru** (vyřešení problému, problém je neřešitelný, shrnutí předchozích kroků atd.).³⁵⁾

Problémové úlohy se pojí zejména s předměty vycházejícími z přírodních věd, jako je fyzika, chemie, biologie nebo matematika, které v zahradách nacházejí své uplatnění.

*Obr. 35: Jak naši předkové dokázali, že z kašen tryskala voda, aniž by ji vzhůru vytlačoval nějaký motor?
Na to se pokusili přijít účastníci programu Voda v zahradě realizovaného v Kojetné zahradě v Kroměříži. (Foto P. Hudec)*

Typické problémové otázky začínají slovy: Proč..., Čím se liší..., Srovnej..., Jak bys vysvětlil..., Urči..., Popiš..., Vysvětlí..., Dokaž..., Jaký je základní rozdíl..., Které společné znaky..., Jak souvisí..., Co je příčinou..., Jak lze použít...

Metodu lze doporučit pro žáky vyššího stupně ZŠ, středoškoláky či studenty vysoké školy. Může to být celá řada aktivit nabízená v různých ročnících: od mapování přes dílčí průzkumy, pak projektový den zaměřený problémově a na závěr půl nebo celoroční projekt.

35) SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: Metodika terénní výuky*, Praha: Apus 2012, s. 26.

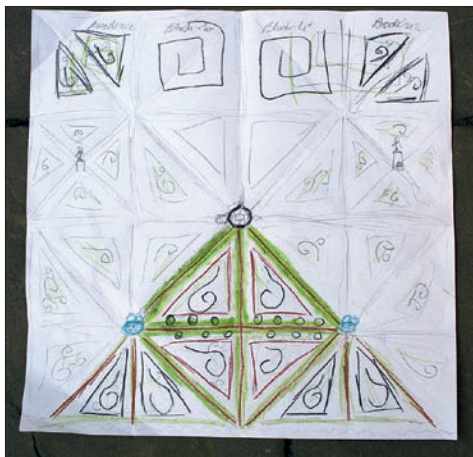
4.5 Průzkumné dokumentační a badatelské programy

Průzkumné dokumentační a badatelské metody ocení zejména žáci vyššího stupně základních škol nebo středoškolští studenti. Mohou být zaměřeny na poznávání památky zahradního umění nebo ekosystému zahrady. Na počátku je vždy nějaký problém, který je třeba vyřešit, otázka, na niž hledáme odpověď. Jako zastřešující metodu všech níže popisovaných aktivit je proto možné ji označit jako Problémové vyučování.³⁶⁾

4.5.1 Mapování zahrady

Podstatou této aktivity je poskytnout účastníkům namísto hotového plánu zahrady pouze metodickou pomoc, jak jej postupně objevovat a vytvořit. Může se jednat o dokumentaci charakteru zahrady, výtvarných detailů nebo návštěvnických zážitků. Na počátku je proto třeba dohodnout se co, jak a proč bude zaznamenáváno (například značky pro zakreslení stromů, fontány apod.). S reálným plánem zahrady jsou návštěvníci konfrontováni teprve v rámci závěrečné reflexe. Realizaci aktivity mohou komplikovat v zahradě instalované orientační plány. S účastníky aktivity je proto třeba hned na úvod dohodnout, v jaké míře a kdy budou informace z nich využívat. Po zahradě se pohybují samostatně či v malých skupinách.

Ačkoliv je aktivita mapování zahrady primárně vhodná pro mládež, například tvorbu pocitové, zážitkové mapy³⁷⁾ lze realizovat i s dospělými zájemci v rámci tvořivé dílny.

Obr. 36 a 37: Příkladem mapování zahrady je program Kartografem v zahradě. Účastníci programu mají nejprve za úkol vytvořit skládáním čtverce papíru cestní síť kočtence Kočtné zahrady. Následně za pomoci katalogu zahradních prvků provádějí zákres jednotlivých částí zahrady a v závěru prezentují výsledky své práce. (Foto P. Hudec)

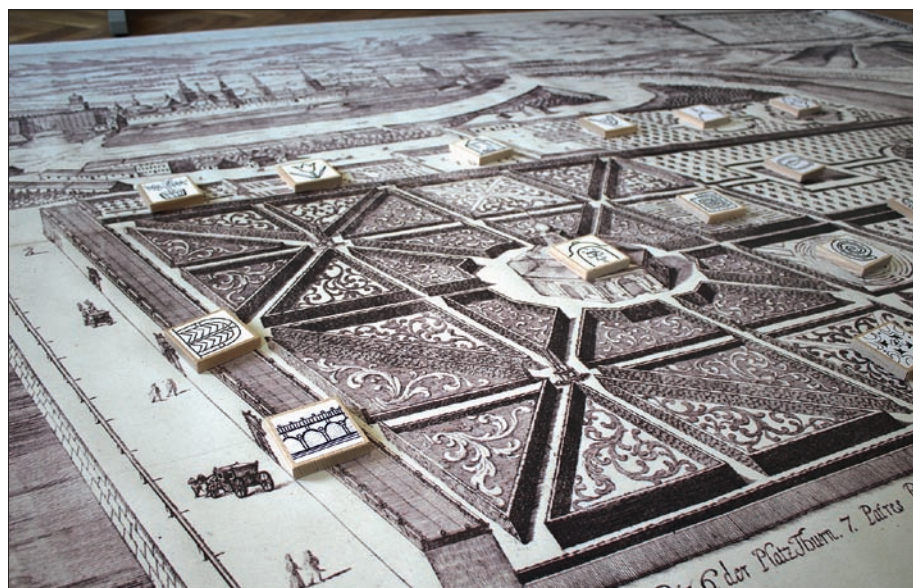
36) Viz SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: Metodika terénní výuky*, Praha: Apus 2012, s. 26.

37) Způsob mapování nikoliv z kartografického, nýbrž sociálního, emočního hlediska.

4.5.2 Práce s plánem a historickými obrazovými materiály

Opakem mapování zahrady může být práce s profesionálně vytvořeným plánem zachycujícím aktuální podobu zahrady. Tvůrčí prvek lze vnést například tím, že plán je slepý a účastníci do něj zanášejí zjištěné názvy. Většího efektu lze dosáhnout tím, že pracujeme s plánem většího rozměru, do kterého lze pokládat například „kamenné“ s názvy či piktogramy. Další možností je využití historického plánu, který vybízí ke srovnávání s realitou, nebo s leteckou fotografií, která umožní vidět zahradu z ucelené perspektivy (kompozice, osy). Využití této metody obnáší i práci s novými technologiemi, což je samo o sobě pro mládež atraktivní. Lze také konfrontovat historické kresby či fotografie jednotlivých částí zahrady s její stávající podobou. Tento způsob poznávání místa je velmi významný s ohledem na dramatické proměny podoby zahrad v souvislosti se změnami dobového vkusu. Můžeme tak také pomoci návštěvníkům představit si dávnou krásu míst, která v současnosti například teprve čekají na rekonstrukci.

V zahradě lze realizovat také další druhy průzkumů, například v závislosti na aktuálně probíhajících stavebních pracích lze realizovat program vztahující se k zahradní archeologii apod.³⁸⁾

Obr. 38: Účastníci programu Příběh Květné zahrady mohou pokládáním „kamenů“ s piktogramy na rozměrnou reprodukcí historické podoby Libosadu určovat jednotlivé části a funkce zahrady. (Foto P. Hudec)

38) K možnostem archeologie v oblasti edukace viz MIKEŠOVÁ, V., OPATRŇÁ, M. (edd.), *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví. Certifikovaná metodika*. Praha: Národní muzeum 2014. Dostupné na http://www.archeologienadosah.cz/sites/default/files/naki/metodika_edukace_a_prezentace_archeologickeho_kulturniho_dedictvi.pdf

4.5.3 Biologický průzkum

Možnosti biologického průzkumu v historické zahradě vyplývají z jejího charakteru. Formální zahrada pro tento typ poznávání nebude příliš vhodná, neboť zde zpravidla není tak velká druhová pestrost rostlin. Akcentují se zde jiná témata než „návrat k přírodě“. Naopak mnoho příležitostí k biologickému průzkumu poskytuje neformální zahrada. Ve srovnání s volnou přírodou je zde větší koncentrace různých biotopů na malé ploše. Zejména pro školu v místě je zahrada „nejbližší přírodou“. Lze upozornit, že v zahradě jsou pěstovány exotické rostliny, a zahrada tedy přirozený ekosystém odráží jen částečně. Přítomnost vzácných dřevin a bylin v zahradě přináší jiné, jedinečné možnosti pro biologický průzkum. S tím ovšem také stoupá vědomostní náročnost jak z hlediska žáků, tak také odbornosti lektora.

Průzkum zahrady může být zaměřen na poznávání bohatosti jejího ekosystému. Může se jednat například o tvorbu fytocenologického snímku (průzkum rostlin ve vymezeném prostoru, který je rozdělen do čtvercové sítě),³⁹⁾ ornitologický průzkum, poznávání druhů stromů, keřů, bylin prostřednictvím sběru plodů, měření výšky stromu a obvodu jeho kmene apod. V případě, že tento typ programu realizujeme se žáky základní školy či zájmovým sdružením, k jeho přitažlivosti může přispět využití pomůcek jako je „průzkumnický batoh“ s metrem, lupou, pinzetou a sběrnými sáčky. Vhodné je tento typ programů koncipovat ve spolupráci s pedagogem, např. tzv. projektový den. V tomto případě lze rozložit aktivity do delšího časového úseku a využít také školních pomůcek a zázemí (například mikroskopy). Při koncipování programů lze čerpat zkušenosti a náměty z environmentální výchovy.⁴⁰⁾

Pro tyto typy programů je určitě podstatné nejen poznávání jednotlivých druhů rostlin, ale také snaha pochopit souvislosti, které tvůrci zahrad museli velmi dobře ovládat. Promyšlenost zahradních kompozic spočívala mimo jiné

Obr. 39: Průzkum oživoí využití pracovních pomůcek. V rámci programu Objevoování barokní zahrady zámku Český Krumlov mohli žáci detailně prozkoumat strukturu mušlového vápence, z něhož byly vytvořeny sochy v zahradě. (Foto E. Neprašová, Edukační centrum při NPÚ ÚOP České Budějovice)

39) SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: Metodika terénní výuky*, Praha: Apus 2012, s. 25. Zde je také popis dalších vybraných metod biologického průzkumu a příklady dobré praxe.

40) Viz např. KALÁBOVÁ, N., *Příroda plná her: Hry plné přírody*, Praha: Portál 2012. PONÍŽILOVÁ, B.: *Lesní čarování* (I., II., III.), Brno: Rezekvítek. Viz též web Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina. Dostupné na <http://www.pavucina-sev.cz/>.

v tom, jak dokázali propojit vegetaci kvetoucí v různých obdobích během roku tak, aby zahrada vytvářela požadovaný dojem (hra barev, stále kvetoucí zahrady apod.). Museli také respektovat potřeby rostlin (vlhko, teplo, bohatost půdy, oslunění), zvláště pokud je přenášeli z exotických domovin. Za přirozenou krásou zahrad se skrývá mnoho znalostí a dovedností, které musely být tvůrcům zahrad vlastní, a účastníci programů je mohou postupně odkrývat.

4.5.4 Badatelské projekty

O badatelském či výzkumném projektu lze hovořit v případě, že jsou v rámci jeho realizace objeveny nové informace. Nejde jen o znovuoobjevení či potvrzení již poznaného. Dochází zde k formulaci otázek, na něž neznáme odpověď, hypotéz, zkoumání a ověřování navržených řešení, analýze a interpretaci dat, utváření logických závěrů, sdělování myšlenek, věcné diskusi či týmové spolupráci.

Máme-li dospět k novému poznání a zároveň vědomě rozvíjet náročné kompetence, je třeba badatelské projekty nepodceňovat časově ani organizačně. Mohou mít například podobu dlouhodobých školních projektů. K jejich úspěšnému zvládnutí přispívá soustředění na hlavní cíle a rozdělení klíčových činností do kratších, postupných fází: například orientace, plánování, výzkum, prezentace výsledků a reflexe.⁴¹⁾ Jako nejvýhodnější se jeví interdisciplinární badatelské projekty, které umožňují zohlednit individuální zájmy účastníků, efektivně využít čas i personální kapacity pedagogů a odborných konzultantů.⁴²⁾

Pokud není předmětem bádání méně významná, takřka či zcela zaniklá památka zahradního umění, bude třeba soustředit se na specifičtější, dílčí stránky poznávání památky, podobně jako profesionální badatel hledá téma, kterým se snaží navázat na své předchůdce. V případě, že uvažujeme o realizaci projektu s žáky II. stupně či střední školy, měl by pro ně představovat výzvu, současně je ovšem třeba zvolit úměrný cíl (např. ve vztahu k nárokům na jazykovou vybavenost nutnou pro bádání v archivech apod.).

Příklady možných badatelských úkolů: zjišťování, které části zahrady jsou nejnavštěvovanější, jaké jsou nejoblíbenější stromy návštěvníků, objevování příběhů, které se zde odehrály – rozhovory s pamětníky,⁴³⁾ hledání archivních snímků, dokumentování nejmladší historie zahrad, tvorba medailonu osobnosti spojené se zahradou, které dosud nebyla věnována pozornost (například dlouholetý zahradník), objevování podoby zaniklých částí zahrady, zjišťování, jak se měnila podoba zahrady (její části) na základě obrazových dokumentů.

41) TICHÝ, F., Nebojte se projektů aneb Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví a možnosti výchovně vzdělávacích projektů. in PARKAN, F., (ed.), *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2008, s. 67–79. TICHÝ, F., *Přírodní škola – cesta jako cíl*, Praha: GEUM 2012.

42) Viz např. příklad dobré praxe Muchovice: Za krajinou a lidmi minulosti, in HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 137–143.

43) Metodická doporučení k této metodě viz HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 66–67. Zde odkazy na další literaturu.

Uvedené příklady mimo jiné naznačují, že badatelská metoda může mít velký význam pro místní komunitu. Školní projekt může rozhodujícím způsobem přispět k formování osobního vztahu žáků a jejich blízkých k památce (např. objevím, co v zahradě prožívala moje rodina).

Vysokou kvalitativní úroveň mohou mít badatelské projekty realizované v rámci studia specializovaných středních či vysokých škol v oboru zahradnictví, historie apod. Práce na badatelském projektu má pak zpravidla individuální charakter.

4.6 Řetězové provádění

Jedná se o metodu prožitkové historie určené pro teenagery. Základní nápad spočívá ve výměně rolí: skupina žáků se na krátkou dobu stává řadou vzájemně na sebe navazujících průvodců. Vlastnímu provázení po památkovém objektu předchází intenzivní příprava. Trasa prohlídky je rozdělena podle počtu účastníků a jejich schopností na jednotlivé, různě dlouhé úseky – tak vzniká v názvu projektu zmíněné řetězové navazování. Tím, že žáci tráví v památce více času a sami interpretují a zprostředkovávají kulturní dědictví, dochází u nich nejen k rozvoji znalostí a dovedností, nýbrž také formování hodnot a postojů.⁴⁴⁾ Tento způsob výchovy a vzdělávání na památkách je již řadu let úspěšně provozován na zámku ve Vrchotových Janovicích a s větším či menším úspěchem je realizován také na dalších místech.

Obr. 40: Model řetězového provázení je možné využít i o památce zahradního umění. Úspěšně se o to pokusili žáci ZŠ U Sýpek v Kroměříži, když provázeli v kroměřížských zahradách své spolužáky⁴⁵⁾ i žáky partnerské školy. (Foto L. Křesadlová)

44) Metodický materiál k řetězovému provázení lze nalézt na webu: <http://www.emuzeum.cz/muzeologie-a-metodika/metodicky-portal-inspirace-a-zkusenosti-ucitelu-retezove-provadeni.html>. Dále viz FIEDLEROVÁ, L., KŘENKOVÁ, V., *Neboť nás Vás nudit: Metodika muzejního projektu řetězového provázení*, Vrchotovy Janovice: Rozcestí 2005.

45) KŘESADLOVÁ, L., „Podpora pro památky UNESCO“, in *Ingredere hospes, Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži*, Kroměříž 2011, s. 120–121.

5 Komentovaná prohlídka

Jak již bylo uvedeno výše, komentovaná prohlídka s průvodcem (lektorem) je nejčastěji používaný způsob, jak jsou památkové objekty v naší republice prezentovány veřejnosti. Z tohoto důvodu je jí v rámci metodiky věnována samostatná kapitola, byť v rámci členění způsobů interpretace památky zahradního umění spadá do kategorie metod slovního projevu. Formát komentovaných prohlídek je vhodný především pro dospělé návštěvníky (cílové skupiny: dospělí, senioři, organizované skupiny středoškoláků). Je zaměřen na předávání informací (získávání znalostí), ale umožňuje také aktivně reagovat na otázky pokládané účastníky a vedení diskuze nad tématy, které osloví jednotlivé skupiny návštěvníků. Tím je umožněno formování názorů a případně i změna postoje účastníků prohlídky.

Cílem komentovaných prohlídek památek zahradního umění by mělo vždy být předání základní ideje: zahrada či park je záměrné dílo lidského intelektu, který pracuje ruku v ruce s tvořivou silou přírody. Ty nejkvalitnější lze nazvat uměleckým dílem. Je důležité o ně pečovat, rozvíjet je a zachovat je pro příštím generacím v nesnížené kvalitě.

Při realizaci komentované prohlídky se využívají především metody slovního projevu. Je žádoucí cíleně střídat monologickou a dialogickou metodu a, je-li to možné, doplnit prohlídku demonstrací. Snažit se kromě zraku a sluchu zapojit i další smysly účastníků.

Obr. 41: Pro prezentaci obrazových pomůcek lze doporučit pákový pořadač formátu A3 s pevnějšími foliemi, do kterých se ukládají jednotlivé dokumenty. Pořadí listů lze snadno měnit a obrázky doplňovat. (Foto P. Hudec)

K tomu lze velmi dobře využít různé typy pomůcek. Vzhledem k tomu, že zahrada se jako živý organismus neustále vyvíjí, jsou k demonstraci vhodné obrazové dokumenty zachycující různá stadia vývoje objektu (mapy a plány, staré obrazy a fotografie), ale i texty (citáty ze starých popisů k jednotlivým místům) nebo hmotné předměty (archeologické nálezy, ve stavbách repliky výzdoby, zahradnické nářadí). Důležitými pomůckami se během výkladu stávají i jednotlivé komponenty zahrady, především ty, kterých se lze dotýkat, ochutnat, vnímat jejich vůni: rostliny, u kterých je možné ulomit list či větvičku, autentický mobiliář, zajímavě tvarované zábradlí mostu apod.

Krátké profesionálně namluvené úryvky z historických popisů objektu je možné pustit z reprodukčního zařízení. Změna hlasu a použití starších jazykových výrazů umocní zážitek z daného místa v zahradě, stejně jako několik tónů dobové hudby uvozující vyprávění o jednotlivých obdobích slohového vývoje objektu. Při realizaci velmi navštívené komentované prohlídky (třiceti a více osobami) je vhodné využít zesilovače zvuku, například lehkého, ale kvalitního megafonu, který jednak zesílí hlas lektora a jednak zajistí příjemný poslech.

Obvykle je prohlídka organizována jako putování po jednotlivých částech zahrady či parku se zastaveními na zajímavých místech. V areálech o rozloze cca do 15 ha není většinou problém realizovat prohlídku pěšky. Při prezentaci rozlehlějších areálů je možné využít kombinace nabídky komentované prohlídky s průvodcem a navazující trasy do vzdálenějších částí areálu, kterou může zájemce absolvovat například s tištěným průvodcem. U areálů o rozloze několika desítek hektarů je již vhodné uvažovat o využití dopravního prostředku. Aby nedošlo k znehodnocení prostředí památky, měl by tento dopravní prostředek za chodu produkovat minimální hlučnost a minimální množství spalin. Těmto nárokům nejlépe vyhovují jízdní kola, elektromobily, případně povozy tažené koňmi. Trasu a velikost skupiny je vždy nutné volit tak, aby skupinou na kolech či v elektromobilu nebyli výrazně omezováni či přímo ohrožováni běžní návštěvníci objektu.

Komentované prohlídky památek zahradního umění na kole je možné absolvovat například ve Veltrusech, v Lednicko-Valtickém areálu či v Muskau. Většinou je počítáno s tím, že zájemci absolvují prohlídku na vlastních kolech. Ve Veltrusech je možné si kola i zapůjčit.⁴⁶⁾ Elektromobily jsou k realizaci komentovaných prohlídek využívány již několik sezón v Podzámecké zahradě v Kroměříži. Profesionálně namluvený komentář je zprostředkován zájemcům pomocí reproduktorů.⁴⁷⁾

Obecně je doporučováno, aby komentovaná prohlídka památkových objektů netrvala déle než 60 minut. Při delších prohlídkách bývají účastníci unaveni a výrazně ztrácí pozornost. Při prohlídce památek zahradního umění lze počítat s delšími přesuny mezi místy výkladu a tedy s delšími pauzami mezi jednotlivými částmi prezentace. To dává účastníkovi možnost regenerace. Dobu trvání prohlídky lze tedy prodloužit až k 90 minutám. K regeneraci přispívá také vkládání praktických aktivit.

⁴⁶⁾ Dostupné z www.zamek-veltrusy.cz/e_download.php?file=data/editor/40cs_1.pdf & original=Cyklo.pdf

⁴⁷⁾ Dostupné z www.gardentour.cz/

V Podzámecké zahradě jsou kromě 40-minutové komentované projížďky elektromobilem realizovány také komentované prohlídky s odborným lektorem. Prohlídka trvající 60 minut je dlouhá cca 1 km a je na ní realizováno 10 zastavení s výkladem, prohlídka trvající 90 minut s 13 zastaveními je dlouhá cca 1,5 km. Další části zahrady (její rozloha je necelých 60 ha) si může zájemce projít za pomoci průvodce, který je ve formátu PDF k dispozici na webových stránkách projektu Národního centra zahradní kultury v Kroměříži.⁴⁸⁾ V německém Muskau jsou nabízeny návštěvníkům tzv. „malé“ komentované prohlídky s průvodcem trvající 1,5–2 hodiny, „velké“ prohlídky trvající 3,5–4 hodiny i celodenní prohlídky areálu s průvodcem trvající 6 – 8 hodin s přestávkou na oběd. Jsou určeny skupinám 15–30 dospělých osob.⁴⁹⁾

Výhodou zahrad oproti budovám je možnost velmi operativně, dle potřeb (zájmu) konkrétní skupiny, upravovat jak délku (čas i vzdálenost), tak náplň prohlídky. Zvolená trasa by však měla být vždy dobře schůdná, a to i za méně příznivého počasí. Plánujeme-li uskutečnit prohlídku po delším čase či plánujeme-li speciální prohlídku například u příležitosti Víkendu otevřených zahrad, je vždy potřeba trasu prohlídky předem projít a přesvědčit se, zda na zamýšlené trase nečíhají nějaké nástrahy: rozmáčená místa, trnité či zahavé rostliny, popadané větve stromů a podobně. Účastník se musí po celou dobu prohlídky cítit bezpečně. Přesné místo zastavení s výkladem je vhodné přizpůsobit aktuálnímu stavu počasí. Na jaře lze vybrat slunečné místo, v parném létě stinnou lokalitu pod stromy apod. Komentované prohlídky pravidelného charakteru by při volbě trasy vždy měly počítat s variantou pro „horší“ počasí. Jednotlivá plánovaná stanoviště výkladu by měla mít i mokrou variantu – hustou dřevinu, drobnou zahradní stavbu umožňující přechkat náhlou dešťovou přeháňku a pokračování ve výkladu. Je-li počasí velmi nepříznivé, je lepší prohlídku zrušit. Na tuto možnost je vhodné upozornit již při prezentaci tohoto produktu. Měli bychom předejít tomu, aby si návštěvník místo vzpomínky na krásný strom, průhled na zahradní pavilon či jméno významného architekta, odnesl z prohlídky nepříjemný pocit „že mu teče do bot“. I když je špatné počasí, měl by lektor vždy přijít na stanovené místo srazu a přesvědčit se, zda opravdu nikdo nepřišel. Trasu prohlídky je vhodné během roku upravovat například dle kvetení zajímavých rostlin. V jarním období je možné nechat účastníkům ochutnat například rašící medvědí česnek, na podzim plody dřínu, jeřábu či některých druhů hlohů.

V téměř každé zahradě či parku lze najít plodící tis. Pro dospělé by mohlo být atraktivní zařadit do prohlídky vysvětlení, jak je to s jedovatostí jeho plodů. Od mládí jim bylo vštěpováno, že tis je velmi jedovatou rostlinou. Výjimku však tvoří plody, dužnaté míšky, sladké chuti. Dospělým lze snadno vysvětlit, že plody tisu mohou bez problémů ochutnat, když vyplivnou černé semínko ukryté uvnitř. Ochutnání těchto plodů přímo při prohlídce v sobě ponese nádech dobrodružství.

⁴⁸⁾ Dostupné z www.nczk.cz/pruvodce-ke-stazeni

⁴⁹⁾ Dostupné z www.muskauer-park.de

Průvodcovství po zahradách je poměrně náročnou disciplínou, která v sobě spojuje znalosti z botaniky, zoologie, dějin umění, historie... Obtížným jej činí především dynamické aspekty v zahradě, s jejichž přítomností nelze vždy počítat, ale měli bychom být připraveni, že se vyskytnou. Sem patří především výskyt živočichů – ptáků, hmyzu i savců. Průvodce by měl znát druhy, které se v areálu nejčastěji vyskytují. Nejběžnější zpěvné ptáky by bylo vhodné poznat i po hlase, protože zvuky jsou důležitou součástí komplexního zážitku ze zahrady. Naučit se znát stromy, keře a většinu kvetoucích i nekvetoucích bylin v trávnicích není otázkou několika dnů zácviku. Je proto vhodnější, aby průvodcem po zahradě především krajinářského typu byla osoba se zahradnickým (botanickým) vzděláním, která si doplní znalosti o historii objektu a „stabilních“ komponentech zahradní kompozice – především uměleckých dílech a drobné architektuře.

Ze stejného důvodu je obtížné sestavit pro památku zahradního umění ucelený průvodcovský text scénářového typu, který je jako podklad pro prezentaci památkových objektů běžně doporučován. Do průvodcovských textů tohoto typu pro památky zahradního umění by měly být zahrnuty především informace o dějinných souvislostech, biografické údaje o důležitých osobnostech, vysvětlení odborných termínů, popis kompozičních principů, jednotlivých architektonických komponentů kompozice zahrady a důležitých dřevin v trase prohlídky. Především u cizích jmen osob a vědeckých jmen rostlin je vhodné doplnit správnou výslovnost.

Konkrétní prohlídka by měla mít jedno nebo několik málo ústředních témat. Cílem by nemělo být sdělit vše, co víme. Měly by být vybrány zásadní informace, které chceme, aby si návštěvník odnesl a během prohlídky tyto údaje několikrát zopakovat nejlépe v jiných souvislostech. Nejvhodnějším prostředkem je příběh – majitelů, tvůrců, ale třeba i staveb nebo rostlin. I ty mají své kulturní dějiny, které lze zvolit jako ústřední téma prohlídky u objektu, ke kterému se zachovalo málo zpráv o jeho historickém vývoji a dalších aspektech.

Běžně přístupnými zdroji podkladů k přípravě komentované prohlídky zahradního umění jsou mapy stabilního katastru⁵⁰⁾, mapy vojenského mapování⁵¹⁾, knihy zabývající se kulturní historií rostlin⁵²⁾, jejich původem, pěstováním v Evropě symbolikou aj. Vždy by mělo být popsáno dochované kompoziční schéma objektu, jakým způsobem bylo naplněno, jaký kompoziční význam a funkci mají jednotlivé komponenty např. travnatá plocha, solitérní strom, vodní prvky, ohradních zdí aj. Měli bychom se pokusit představit památku zahradního umění nejen jako „hezký kousek přírody“, ale jako záměrně budované umělecké dílo.

50) Dostupné z <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

51) Dostupné z <http://oldmaps.geolab.cz/>

52) Smrž, O., *Dějiny růží a květin*. Chrudim: 1923; BÄRTELS, A., *Enzyklopädie der Gartengehölze*. Verlag Eugen Ulmer 2001; ROYT, J., ŠDINOVÁ, H., *Slovník symbolů – Kosmos příroda a člověk u křesťanské ikonografii*, Mladá fronta, 1998, s. 79–108; DUNDA, K., *Listy o listech*, Mladá fronta 1971, 216 s. aj.

Dobrý průvodce by měl před začátkem prohlídky, prostřednictvím neformálního rozhovoru, zjistit základní informace o skupině, kterou bude provázet. Odkud jsou, jaká jsou jejich očekávání a naladění. Na základě těchto informací by měl být schopen prohlídku přizpůsobit tak, aby byla očekávání účastníků pokud možno naplněna. Měl by být schopen udržet kontakt s větší částí skupiny, nikoli se zaměřit na několik aktivních účastníků. Představované skutečnosti by měl předávat nejen formou monologického výkladu, ale měl by být schopen formulovat otázky, jimiž podnítí uvažování účastníků a vyjadřování vlastních zkušeností. V závěru prohlídky by měly být shrnuty nejdůležitější informace o objektu, učiněno pozvání na další připravované akce a upozorněno na další služby, které může návštěvník v dané chvíli v areálu využít např. přístupnost skleníku, prodej rostlin v zahradnictví, možnost zakoupení knihy o zahradě, umístění toalet a podobně. Účastník by měl mít celou dobu prohlídky pocit, že je o něho pečováno.

Obr. 42: Navození pozitivní atmosféry, vytvoření vztahu k dané věci, nezahlcovat, nepoučovat, nenudit – kvalitní průvodce je základním předpokladem úspěšného naplnění cílů komentovaných prohlídek. (Foto P. Hudec)

6 Edukační pomůcky

V rámci většiny popisovaných metod edukace v památkách zahradního umění potřebujeme materiální edukační prostředky.⁵³⁾ Umožňují nám vizualizovat, zhmotnit abstraktní představy. Na prvním místě jsou to originální předměty, které často podléhají režimu památkové ochrany a ne vždy se jich lze dotýkat či s nimi manipulovat. Jejich hodnota spočívá zejména v autenticitě. Často s nimi pracuje metoda tzv. objektové učení.

Problémy s omezeními spojenými s ochranou předmětů či dokonce jejich možný zánik lze překonat použitím kopií či replik (např. štukové modely plodů – viz obr. 18, dřevěné kuželky vytvořené podle dobové rytiny – viz obr. 20). Ty sice již nejsou autentické, ale poskytují větší škálu možností při manipulaci a získávání dovedností účastníků programu.

Třetím druhem edukačních pomůcek jsou ty, které se buď vůbec nevztahují k autentické hmotě památky (např. zahradnická zástěra, Orffovy hudební nástroje) nebo je tato vazba jen v rovině ohlasu (např. dřevěná stavebnice zahrady, plastové kuželky apod.).

Obr. 43: Malým dětem může zahradu vhodným způsobem zprostředkovat loutka či maňásek.
(Foto G. Čechová)

53) VESELÁ, M., HAVLŮJOVÁ, H., WIZOVSKÁ, D., WIZOVSKÝ, T., Didaktické pomůcky v památkové edukaci: teorie, zahraniční i domácí inspirace a praxe, in *Zprávy památkové péče*, roč. 74, č. 6, Praha: Národní památkový ústav 2014, s. 464–473.

Lze se ztotožnit s názorem, že „edukační pomůcky stejně jako další didaktické prostředky využívané v památkové edukaci naplňují svůj pravý smysl teprve tehdy, když podporují rozvoj znalostí, dovedností, hodnot a postojů návštěvníků památek a tím utvářejí podmínky pro zodpovědnou a samostatnou péči o kulturní dědictví jako takové.“⁵⁴⁾

Obr. 44: Průvodce čekající s edukačními pomůckami na dětskou skupinu – Francie – Vaux le Vicomte. (Foto D. Šnajdarová)

Obr. 45: V dětském muzeu na zámku Schönbrunn se mohou návštěvníci seznámit s charakterem velkorysé zahrady obklopující toto sídlo formou stavebnice umožňující okládání jednotlivých segmentů do zahřebených částí plochy. (Foto P. Hudec)

54) Podrobněji k metodě viz HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi*, Praha: Brontosauri ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012, s. 63–65. Viz též BRABCOVÁ, A. (ed), *Brána muzea otevřená: Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*, Náchod: Nakladatelství Juko, s. 380–383.

Obr. 46: S principy renesanční zahrady se mohou děti seznámit díky dřevěné stavebnici (Foto P. Hudec)

Obr. 47: Pro Kočtnou zahradu v Kroměříži byla vytvořena stavebnice interpretující její podobu v současnosti. Konstrukční řešení určil geometrický charakter půdorysu zahrady. (Foto P. Hudec)

7 Pracovní listy

Zvláštní kapitolou nástrojů podporujících učení jsou tzv. pracovní či tvořivé listy. Na základě zkušeností s prací s nimi v památkách zahradního umění považujeme za důležité uvést několik poznámek:

Pracovní listy jsou specifickým druhem tiskoviny, který nelze slučovat s jinými formáty (např. s informační brožurou), aniž bychom z toho vyvodili důsledky pro jejich způsob použití. Jsou-li určeny pro práci přímo v terénu, měl by tomu odpovídat jejich spíše menší rozsah (například čtyři strany papíru formátu A4), a to v závislosti na zvolené cílové skupině. Pokud jsou pracovní listy rozsáhlejší, jako je tomu například v případě materiálů vytvořených jihočeským územně odborným pracovištěm NPÚ,⁵⁵⁾ dochází k informačnímu přetlaku, který je třeba korigovat způsobem práce lektora v terénu a metodickými pokyny pro následné využití materiálů.

Pracovní listy by neměly odpoutávat pozornost od památky, ale naopak by měly umožňovat lépe se na ni dívat. Mají-li mít skutečně pracovní či tvořivý charakter, mělo by zde být pro tuto činnost skutečně dostatek místa. Důležitý je rovněž vhodný typ papíru, na který lze psát či malovat, tedy nikoliv lesklý papír.

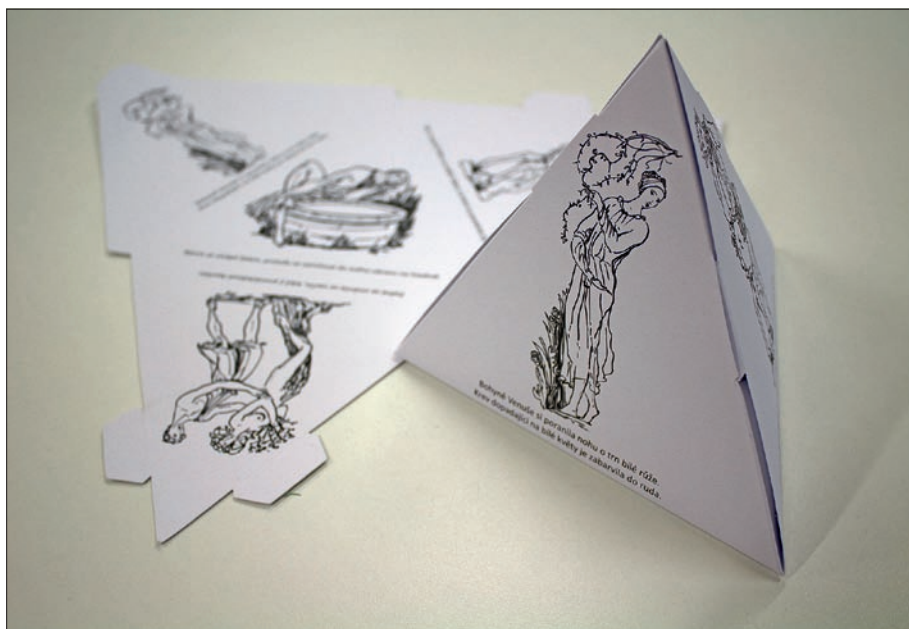
Obr. 48: Pracovní listy využívají účastníci programu Objevování barokní zahrady zámku Český Krumlov. (Foto E. Neprašová, Edukační centrum při NPÚ České Budějovice)

55) Dostupné z <http://www.npu-cb.eu/pamatky-hrou-i-poucenim/didakticke-programy/>

Měli bychom usilovat o to, aby pracovní listy v kontextu programu nerozvíjely osobnost žáka jednostranným způsobem. Lze se tedy zabývat tím, nakolik rozvíjejí znalosti a porozumění, dovednosti, aktivní chování a osobní rozvoj, radost, inspiraci a tvořivost.

Zdaleka ne při všech edukačních programech je potřeba pracovní listy využívat. Srovnejme si jen, při kolika výše uvedených způsobech poznávání či zakoušení zahrady potřebujeme mít volné ruce, nebo v nich držet něco jiného. Žáci mají od zahrad nezdídky jiná očekávání, než zde podobně jako ve škole číst a psát. Podobu pracovních listů ovlivní i to, zda je dimenzujeme jako samoobslužné nebo zda předpokládáme, že budou využity při lektorovaném programu. Velmi důležitá je rovněž srozumitelnost textu a přesné formulování otázek či zadání úkolů.

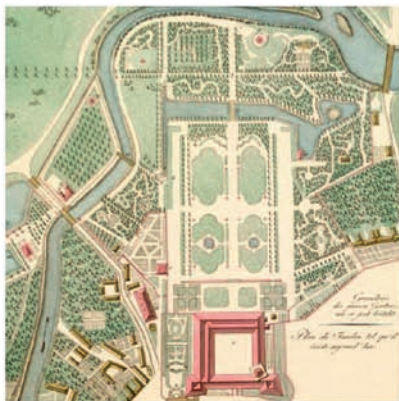
Pokud neobsahují pracovní listy klíč k řešení, měly by být odpovědi k dispozici jinou formou (řešení úkolů je předáno v písemné podobě pedagogovi, společné vyhodnocení, uveřejnění informací na webu).⁵⁶⁾

Obr. 49: Příklad tvořivého pracovního listu, který byl vytvořen pro salu terrenu Arcibiskupského zámku v Kroměříži. Jeho složením do podoby čtyřstěnu zhmotňují účastníci programu heraldický symbol budovatele prostoru, biskupa Karla Lichtensteina Castekorna. (Foto P. Hudec)

56) Podrobněji k této problematice viz MRÁZOVÁ, L., *Tvorba pracovních listů: metodický materiál*, Brno: Moravské zemské muzeum 2013.

SENTIMENTÁLNÍ PARK: SKLOUBENÍ FORMÁLNÍ A PŘÍRODNÍ ZAHRADY

V reakci na spoutávání přírody do pravidelně členěné zahrady se zrodil ideál návratu k přírodě, vytváření romantických zákoutí, která navozovala dojem její přirozené krásy. Někdy byla nazývána *přírodečka*. V příběhu Podzámecké zahrady je tento přechod formální (pravidelné) zahrady v nepravidelnou zahradu pozvolný. Nedošlo hned k zániku geometricky upravených záhonů u zámku, nýbrž zahrada byla rozšířena o nové části. Stalo se tak mezi lety 1791–1800.

8. Prohlédni si plán zahrady z roku 1802. Všimni si na něm rozdílů mezi starou a novou částí zahrady a také Mlýnské strouhy vlévající se do řeky Moravy, která z velké části zahradu vymezuje. Navržená zahrada nově nabízela zakoušení intimity. Vyber si nějaké zákoutí, které by tě lákalo k návštěvě.

Cizokrajné stavby

Cesty lidí po světě přinesly nové inspirační zdroje překračující to, co dosud nabízela Evropa. Zahradu zabydly stavby, které měly svůj vzor nejen v zemích Evropy, ale také Asie, Ameriky či Tichomoří.

9. Při úpravách zahrady se arcibiskup a zahradní architekt nechali inspirovat stavbami vyobrazenými v zahradních katalozích. Nech se jimi také inspirovat a navrhní na uměle navršený kopeček svůj pavilon.

tahitský pavilon

turecký pavilon

egyptský pavilon

čínský pavilon

8 Edukační programy v památkách zahradního umění navazující na Rámcové vzdělávací programy

Zahradní umění představuje jeden z vrcholů lidské činnosti, v němž se snoubí mnoho oborů: matematika, geometrie, fyzika, filozofie, umění aj. Architekti, hudebníci, sochaři, výtvarníci, všichni, kdo se zasvětili múzám, usilovali vždy o dokonalost svých vyznání. Zahrady pro ně byly velkou výzvou k vytvoření velkého harmonického celku, kde se jejich schopnosti prolínají s velkým tajemstvím a silou přírody.

Lidstvo zmoudřelo jen díky odpozorovaným a posléze napodobovaným přírodním procesům a dějům, jejichž úžasné zákonitosti nikdy nepřestaly člověka fascinovat. Ačkoliv člověk s dosavadními poznatky dokáže opustit svou vlastní planetu a dostat se do mezihvězdných prostor, ačkoliv komunikuje s kterýmkoliv místem na Zemi, ačkoliv v laboratořích vytváří obdivuhodné řetězce nových sloučenin, které tu léčí, tu zabíjejí, přesto stojí každého jara v němém obdivu nad velkolepým vzmachem skrytého života, nad paletou odstínů, vůní a zvuků doprovázejících demonstraci síly nového růstu.

Na konci 19. století lidé houfně opouštěli venkov a stěhovali se za prací do průmyslových center. Jejich potomci se učí návratům k přírodě. Dnes už nikdo nepochybuje o významu zeleně uprostřed urbanistických komplexů. Samotné parky a zahrady jsou umělým prvkem, který na malé ploše imituje rozlehlost prostor i bohatství volně žijících druhů. Nemohou zcela nahradit volné prostory přírodních oblastí, zároveň jsou však k dispozici vždy a pro každého. Jejich kouzlo začíná dosažitelností a vedou nás do stejného tajemna proměn, jaké nabízí kulturní krajina.

Zahrady a parky jsou jedinečným místem pro vzdělávání. Dnes je velký důraz kladen na environmentální výchovu. Historické zahrady a parky však nabízejí víc než poznávání přírodních dějů a zákonitostí, umožňují prezentovat člověka jako tvůrce, prezentovat změnu názoru společnosti na krásu a změnu vztahu člověka k umění a k přírodě v průběhu staletí.

Současná doba rozděluje vzdělávání do několika stupňů a různých cílů. Mnohé z nich lze realizovat právě v památkách zahradního umění. Ty mají velký potenciál pro naplňování potřeb konkrétních školních vzdělávacích programů, pro řešení většiny průřezových témat i pro celkové splnění konkrétního obsahu plánovaného učiva v různých vzdělávacích oblastech.

Především se to týká dílčích cílů ve všech oblastech předškolního vzdělávání, vzdělávací oblasti Jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, ale i Člověk a zdraví a Člověk a svět práce a Dramatická výchova u základního vzdělávání, pro středoškolskou vzdělávací oblast pak

všech oborů, které navazují na uvedené základní obory.⁵⁷⁾

Neustálá proměnlivost přírodního prostředí brání stereotypům činností a únavě vznikající ve školních třídách. Velkou devizou je pro návštěvníky možnost volného pohybu spojená s větší samostatností. Edukace realizovaná v zahradě integruje osobní prožitky s vědomostními poznatky a ty jsou pak efektivněji ukládány do paměti. Opakované vjemy při následných návštěvách těchto míst prohlubují uložené poznatky a vytvářejí síť následných souvislostí.

Pedagogové mají při návštěvě tohoto typu památek možnost buď realizovat vlastní program, ale stále častěji také využít i edukační programy nabízené majitelem či správcem památky.

8.1 Předškolní vzdělávání

Při přípravě edukačních programů pro tuto oblast vzdělávání by měly najít uplatnění především metody prožítkového a kooperativního učení hrou a činnosti podporující zvědavost, potřebu objevovat, podněcující radost z učení.

V zahradách a parcích lze velmi dobře podnítit přirozený zájem dětí o nové poznávání v rovině všech smyslů – pozorují, naslouchají, čichají, dotýkají se, mohou využít i chuťových vjemů a následně nové zkušenosti využít tvůrčím způsobem.

Práce ve volném prostoru vede k větší samostatnosti, tím je položen základ budoucího odpovědnějšího chování a uvědomění si vlastního vlivu na okolí i možnosti toto okolí záměrnou činností proměňovat. To vše příznivě přispívá k rozvoji dítěte jako k jednomu z rámcových cílů RVP.

Na programech připravených v rámci projektu NCZK pro tuto věkovou kategorii (např. *Zahrada je hra*) lze demonstrovat, že v památce zahradního umění je možné realizovat integrovaný blok vzdělávací nabídky, v němž jsou zastoupeny všechny vzdělávací oblasti, s důrazem na oblast sociálně-kulturní, environmentální a psychologickou. Při tom je možné využít jak dosavadní dovednosti a zkušenosti dítěte, tak nově přijaté podněty a informace. Edukační programy realizované v zahradách nabízejí možnost rozvoje všech pěti kompetencí předškolního vzdělávání (k učení, řešení problémů, komunikativní, sociálně-personální, činnostní a občanské):

Dítě a jeho tělo (biologická oblast)

Edukace v zahradách umožňuje především rozvoj všech smyslů s využitím rozvoje celkových pohybových schopností dítěte i věkově přiměřených praktických dovedností.

Dítě a jeho psychika (psychologická oblast)

Je podporován především rozvoj poznávacích procesů i funkcí a následně dovedností. Přispívá k tomu možnost přímého i záměrného pozorování přírodních a kulturních

57) Srov. ŠOJDROVÁ M., Zahradní umění v rámcových vzdělávacích programech (RVP) předškolního, základního a středního vzdělávání, in *Historické zahrady Kroměříž 2011 – mezinárodní konference*, Klub UNESCO Kroměříž: Kroměříž 2011.

objektů a jevů, pojmenovávání jejich vlastností, rozvoj motoriky prostřednictvím práce s předměty ať už se jedná o přírodniny, historické předměty či edukační pomůcky. Může být procvičována orientace v prostředí i seznamování se s elementárními matematickými – geometrickými pojmy včetně napodobování tvarů a symbolů.

Dítě a ten druhý (interpersonální oblast)

Při realizaci edukačních programů dochází k interakci dětí. Aktivitu podporují uvědomování si vztahů mezi lidmi a vytvářejí situace, při kterých se dítě učí vzájemnému respektu, ohleduplnosti a dalším pravidlům vzájemného soužití.

Dítě a společnost (sociálně-kulturní oblast)

Zahrady či parky, v nichž jsou živé organismy i neživé objekty skupeny tak, aby byly prioritně „krásné“, představují svou názorností nepostradatelný prvek předškolního vzdělávání. Dítě se setkává s integrací minulých i současných materiálních a duchovních/kulturních hodnot, učí se vnímat harmonii, krásu jako součást přirozeného přírodního řádu. Na rozdíl od environmentální výchovy je zde ovšem více kladen důraz na historické dědictví,⁵⁸⁾ člověkem vytvářenou kulturní krajinu. Právě ta v nitru člověka vytváří pocit domova a bezpečí.

Tváří v tvář dlouhověkosti dřevin se mimovolně otvírá v dětské psychice kontinuita historie a dneška, zakládají se první stupínky vědomí vlastní důležitosti, dítě otvírá svou mysl úvahám o budoucnosti a potřebě ji vytvářet, chránit i plánovat.⁵⁹⁾

Ve výzdobě památek zahradního umění se často uplatňují příběhy antické mytologie,

Obr. 51: Měření šířky kmene platanu.
(Foto P. Hudec)

58) Srov. PARKAN, F., *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví*, Univerzita Karlova v Praze: Praha 2008.

59) Srov. HRUŠKOVÁ, M., SLOUPOVÁ, A., TUREK, J., *Tajemství starého dubu*, Mladá Fronta: Praha 2007.

kteří velmi srozumitelně vyjadřují základní lidské i morální vlastnosti a podporují vědomí příčin a následků lidského chování.

Dítě a svět (environmentální oblast)

Současná generace dětí monitorů, supermarketů a betonových ploch ztrácí v umělém světě mnohé z instinktů přirozené sebezáchovy. Pobyt malých návštěvníků v přírodě během všech ročních období je nezbytnou podmínkou upevňování jejich celkového zdraví. Bohatá paleta proměn zvláště botanického materiálu učí dítě respektovat jednotlivá vývojová stadia života nejen rostlin. Kontakt s velkým druhovým bohatstvím přispívá k poznávání ekosystémů, k uvědomění si nutnosti péče o životní prostředí. Umožňuje poznat praktické užívání zahradních pomůcek aj. Je zde ovšem třeba mít na paměti, že zahrady a parky jsou umělým ekosystémem, což přináší mnohé možnosti (blízkost, druhová kumulace), ale také limity (nelze zde demonstrovat všechny přírodní procesy).

8.2 Základní vzdělávání

Cílem vzdělávacího procesu je vybavit žáka kompetencemi, které mu otevírají cestu k plnohodnotně prožívanému životu.

Dle zkušeností s přípravou a realizací edukačních programů v historických zahradách lze konstatovat, že je zde možné realizovat aktivity umožňující rozvoj všech šesti klíčových kompetencí – k učení, řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské i pracovní. Z průřezových témat se ve vytvořených vzdělávacích programech nejvíce uplatňuje *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* v oblasti *Jsme Evropané*, částečně i *Objevujeme Evropu a svět* a *Environmentální výchova* s důrazem na *Vztah člověka k prostředí*, ovšem i *Ekosystémy*, *Základní podmínky života* a *Lidské aktivity* včetně *Problémů životního prostředí*. Z okruhu *Multikulturní výchova* zde najdeme prvky z oblasti *Kulturní difference* a *Lidských vztahů*, z okruhu *Osobnostní a sociální výchova* je využita řada rozměrů *Osobnostního*, *Morálního* i *Sociálního rozvoje*, jedná se o rozvoj schopnosti poznávání, sebepojetí a kreativity, řešení problémů, morální dovednosti, postojů a akceptace hodnot, dále rozvoje komunikace, mezilidských vztahů, poznávání lidí i organizace práce.

Pokud přijmeme myšlenku, že prostřednictvím obrazů, estetického uspořádání rostlinných druhů a cíleného rozmísťování uměleckých děl jsou autorem sdělovány pozorovatelným jistě historické skutečnosti, jedná se pak i o receptivní činnost z okruhu *Mediální výchovy*. Rovněž v historických zahradách je možné využívat při poznávání moderní technologie, navštívit je in situ nebo zprostředkovaně v rámci e-learningových kurzů apod.

Autenticky dochované památky zahradního umění (jako Květná a Podzámecká zahrada v Kroměříži) v sobě kumulují pestrou nabídku vjemů a informací z oblastí botaniky a zoologie, architektury, zahradničení, historie, uměleckých zdrojů a jejich vlivů v dějinách. Při vhodné interpretaci mohou napomáhat k porozumění tradicím, k rozvoji výtvarně-

-estetického vnímání, umožňují vhled do složitosti a řádu fungování ekosystémů. Žáci zde mají prostřednictvím vzdělávacích programů možnost stát se sami tvůrci nových jemů, emocí a prožitků.

Stejně jako je uvedeno v části o předškolním vzdělávání, také žáci obou stupňů základních škol dostávají při aktivitách v historických zahradách velkou škálu podnětů k zapojování všech smyslů, a tím se jim dostává plnohodnotného prožitku. Vhodně vytvořené vzdělávací programy mohou účinně napomáhat při dosahování cílů základního vzdělávání: v oblasti motivace a strategie celoživotního učení, oblasti tvořivého a logického myšlení, vzájemné účinné komunikaci, spolupráci a respektu vůči práci druhých, v oblasti projevování pozitivních citů v chování a vztahových záležitostech vůči prostředí a přírodě, kde se zároveň učí porozumět oblastem svého zdraví a odpovědně k němu přistupovat. Důležitou oblastí je téma tolerance a porozumění jiným kulturám a duchovním hodnotám druhých lidí.

Prostřednictvím edukačních programů připravených v rámci projektu NCZK pro cílovou skupinu žáků základních škol obou stupňů je možné doplnit, obohatit nebo zcela probrat učivo z učebních plánů vlastního ŠVP v následujících vzdělávacích oblastech:

Jazyk a jazyková komunikace

Vzhledem k tomu, že ikonografické programy zahrad jsou často inspirovány antickým odkazem, mohou si žáci prostřednictvím četných latinských nápisů a letopočtů uvědomit význam latiny nejen pro minulá staletí, ale vůbec důležitost znalosti dalších jazyků. Lze zde nalézt fyzické odkazy na známá literární díla, která formovala evropskou kulturu. Při výkladu o méně frekventované oblasti umění je obohacována slovní zásoba žáků apod.

Matematika a její aplikace

Žák v zahradách dostává možnost využívat matematiku v praxi – odhady, měření a porovnávání velikostí a vzdáleností, orientace, přesné geometrické tvary, práce s úhly aj. Využitím modelů a jejich srovnání s realitou je rozvíjeno, abstraktní, exaktní a logické myšlení.

Člověk a jeho svět

Tato vzdělávací oblast je v památkách zahradního umění akcentována především na poznávání historického i současného významu místa, kde žijí. Z tematického okruhu *Lidé a čas* se žáci učí orientovat v časové posloupnosti dějin a kontinuitě historie. Z okruhu *Rozmanitost přírody* vnímají soulad a rovnováhu, kterou může člověk snadno narušit, učí se vytvářet a využívat své vlastní záznamy jako první podklady pro pozdější systematickou práci.

Člověk a společnost

Pro vzdělávací obor *Dějepis* může návštěva ve vybraných památkách zahradního umění přinést především poznávání dějů, skutků a jevů, které ovlivnily život společnosti (učivo čas a prostor, antické Řecko a Řím, střední Evropa a její styky s antickým

Středomoří, křesťanství, feudální společnost a funkce jednotlivých vrstev, utváření novodobých dějin českého národa aj.).

Obor *Výchova k občanství* je zastoupen uvědomováním si významu různých společenských vztahů a vazeb, úkolů důležitých institucí v dějinách i v současnosti, posilováním smyslu pro občanskou odpovědnost v oblasti památek a kultury jako celku.

Člověk a příroda

Cílem vzdělávání v dané oblasti je rozvoj žákových kompetencí prostřednictvím pozorování a zkoumání převážně empirickými metodami, dotazů po příčinách, posuzování správnosti dat a po porozumění souvislostem následnému zapojování se do pozitivních aktivit ošetřujících a chránících přírodní systém.

Pro obor *Přírodopis* jsou zahrady a parky ukázkovou učebnicí veškeré botaniky i části zoologie. Většinou vykazují výrazně vyšší biodiverzitu než jejich okolí, propojují možnosti pěstování užitkových i okrasných druhů rostlin a často i živočichů. Lze zde realizovat praktické metody poznávání přírody.

Z oboru *Zeměpis* lze v zahradách efektivně demonstrovat základy kartografie a topografie a jejich výrazových prostředků i vztah přírody a společnosti.

Významnou součástí zahrad jsou také mnohá vodní díla, mechanické hříčky a jiné atraktivit, na nichž lze prakticky demonstrovat řadu *fyzikálních* jevů.

Obr. 52: Jednou z atraktivit Rotundy v Kojetné zahradě v Kroměříži je Foucaultovo kyvadlo, které dokazuje otáčení se Země kolem své osy. (Foto P. Hudec)

Umění a kultura

Tato vzdělávací oblast klade důraz na osvojování si výsledků duchovní činnosti s estetickým účinkem, na zvyšování vnímavosti k chápání proměn a jině.

Obr. 53: V programu *Zahrady a parky* se účastníci programu stávají součástí zahradní kompozice v rámci dramatické hry. (Foto A. Soobodová, Edukační centrum Veltrusy)

Z oboru *Hudební výchova* je podporován rozvoj hudební představivosti, a to jak skrze poslech v autentickém prostředí památky, tak také pomocí aktivního využívání hudebních nástrojů (aktivní navrácení zvuku vody do nefunkční fontány).

Obor *Výtvarná výchova* akcentuje tvorbu, vnímání a interpretaci tvůrčích činností, které podněcují vlastní představivost, prožívání, myšlení i intuici. V zahradách je možné velmi efektivně rozvíjet uplatňování vlastní subjektivity a originality ve vyjadřování přístupů k vnímané realitě na základě esteticky vybroušených předloh.

Člověk a svět práce

Návštěvník má možnost kontinuálně sledovat práce nutné pro udržení rovnováhy a kvality živé památky – zahrady. Jsou mu demonstrovány základní podmínky pro pěstování rostlin. Díky přítomnosti skleníků či oranžerií může získat povědomí o původu a pěstování řady cizokrajných teplomilných rostlin a získat také nové dovednosti v případě, že má připravený program praktickou složku.

Dramatická výchova

Zahrady jsou ideálním prostředím pro podporu herních a sociálně-komunikačních dovedností. Opět je zde možné akcentovat zejména inspirační bohatství antické kulturní tradice a dále skutečnost, že zahrady byly koncipovány v určitých historických obdobích jako svého druhu divadelní jeviště.

Etická výchova

Jejím úkolem je vytvářet mezipředmětové vztahy, vést k vytváření pravdivých představ o sobě i společnosti s důrazem na mravní stránku osobnosti. V programech realizo-

Obr. 54: Studentky Střední školy pedagogické v Kroměříži prováděly v kostýmech zahradnic děti z mateřských škol v rámci programu Zahrada je hra. Měly tak možnost v praxi rozvíjet své pedagogické dovednosti. (Foto P. Hudec)

vaných v zahradách je možné efektivně podporovat verbální a neverbální komunikaci, tvořivost a spolupráci, jedinečnost a identitu jednotlivce, prezentovat základní etické hodnoty i duchovní rozměr člověka. Východiskem může být opět jak člověkem zušlechťovaná příroda, tak také příběhy, jichž je památka nositelem.

8.3 Středoškolské vzdělávání

Střední školy profilují svými vzdělávacími programy odborníky v dané specializaci, proto se jejich RVP mohou navzájem výrazně lišit. Společné priority pro střední odborné vzdělávání i pro gymnaziální úroveň lze nalézt v definování rozvoje kompetencí, které má středoškolské vzdělávání svým účastníkům zajistit. Většina škol zapracovala do svých ŠVP požadavky Evropského referenčního rámce klíčových kompetencí pro celoživotní vzdělávání v rozpracovaných 8 oblastech. Každou z těchto oblastí bylo možné v určité intenzitě integrovat do edukačních programů realizovaných v památkách zahradního umění.

Komunikace v mateřském a cizím jazyce

Umění mluvit a správně komunikovat se lze, alespoň částečně, naučit. Předpokládá to nejen dostatek odborné slovní zásoby a znalost problematiky, ale také vztah k posluchačům, vědomé úsilí se platně zapojit a být vnitřně motivován k účasti. Terminologie užívaná v autentickém prostředí zahrad ztrácí na své obtížnosti a nezáživnosti, pokud je spojena s vlastními vstupy a kreativitou. Zároveň jsou žáci konfrontováni s potřebou

sdílet poznatky i v širším pracovně-odborném fóru, snadněji např. pochopí všudypřítomnost latiny v historických nápisech i názvech organismů jako univerzálního jazyka vzdělanců. Zahradní terminologie je tvořena převážně italskými a francouzskými výrazy, což tvoří protiváhu stávající preferenci angličtiny.

Kompetence učit se učit (formulovaná v RVP často jako *klíčová kompetence k učení* a *klíčová kompetence k řešení problémů*)

Základy k celoživotnímu učení byly položeny již při základním vzdělání. Proměnlivost, pestrost a variabilita tváře zahrad a parků je nevyčerpatelným zdrojem nového poznávání a objevování souvislostí, jejichž bohatství vystoupí zřetelněji s postupujícím věkem. Proto mohou být tyto kompetence prohlubovány a ozřejmovány novými aspekty. Uspokojení plynoucí z porozumění vztahům, nalezení vlastní schopnosti něco vyřešit k uspokojení sebe i okolí přináší jedinci chuť dále v těchto činnostech pokračovat. S tím souvisí volba adekvátních prostředků, náročnějších na samostatnou práci a kreativitu.

Sociální a občanské kompetence (zahrnuty pod *k. k. personální a sociální* a část kompetence *občanského povědomí*)

Absolvování edukačního programu v památce zahradního umění (tedy komplexního uměleckého díla, na jehož vzniku se podílela velká řada velmi rozdílných profesí a umělců) rozvíjí odpovědnou samostatnost a rozvoj vnímavosti vůči hodnotám vzniklým na daném prostoru díky sebekázni, pracovitosti, kulturní a duchovní vyspělosti množství lidí. Míra této recepce u žáka je přímo úměrná kvalitě a délce edukačního procesu osvojování hodnot a postojů. Souvisí samozřejmě také s rozvojem vědomostí a dovedností. Pro formování chápání základních společenských principů u žáka lze opět akcentovat odkaz v zahradách přítomného antického mýtu, který se „nikdy nestal, ale děje se pořád.“

Kompetence Smysl pro iniciativu a podnikatelské myšlení (vedena jako *klíčová kompetence pracovní*)

Absolventi středních škol se často potýkají s nereálnými představami o vlastních pracovních pozicích a hlavně výdělcích. V zahradách a parcích mají možnost se setkat s konkrétními zaměstnanci, uvědomit si realitu každodennosti a nutnou kontinuitu činností i vzájemnou spolupráci. Velkého rozvoje se může této i dalším kompetencím u žáků dostat v případě realizace školního projektu, při kterém má možnost místní komunita participovat na záchraně a uchovávaní kulturního dědictví.⁶⁰⁾ Zvláštní význam v oblasti profesní profilace žáků mají historické zahrady pro studenty středních zahradnických škol.

⁶⁰⁾ Srov. HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.), *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi: Metodická doporučení a příklady dobré praxe pro učitele základních a středních škol*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub 2012. Zde příklad dobré praxe Tři mapy kraje Františka Antonína Šporka, s. 131–136.

Oblast **kompetence Kulturní povědomí a vyjádření** (v RVP pro gymnázia **klíčová kompetence občanská**)

Naše současná civilizační úroveň byla dosažitelná pouze díky respektování řádu světa přirozeného i duchovního u našich předků. Jejich prozíravost dnes můžeme obdivovat prostřednictvím mnoha památek. Žaseme, jak mohli uskutečnit velkolepá díla bez dnešní techniky a firemního zázemí. Jedinečnost památek zahradního umění spočívá i v nezbytnosti každodenní péče o ně, která jediná může zajistit jejich zachování v původní kvalitě. To nás staví před rozhodnutí, zda převzít tuto starost a odpovědnost od našich předků, vstoupit do jejich díla a nést je dál. Tehdy i dnes se jedná o boj s vlastním sobectvím, leností a krátkozrakostí, s pohodlností netečného okolí. Pilíře evropské kultury spočívají na antické a křesťanské tradici. Obojí nachází v historických zahradách své vrcholné vyjádření. Při důsledné reflexi tohoto bohatství je formována kulturní úroveň žáka.

Matematické kompetence lze rozvíjet především v zahradách formálního typu. V geometricky přesných útvarech zahradních komponentů není téměř možné se matematickým přístupům vyhnout. Krása a intenzita působení prostoru je založena na přesném propočtu a respektování matematické logiky při stanovování sebemenších detailů budoucích proporcí díla.

Kromě prohlubování kompetencí mají střední školy ve svých ŠVP často styčné body v podobě **průřezových témat**, která podobně jako v základním vzdělávání propojují a doplňují vzdělávací obsahy hlavních předmětů a pomáhají vytvářet postojové výsledky vzdělávání. U gymnázií se jejich názvy shodují s oblastmi základního vzdělávání. U ostatních škol jsou shrnuty ve čtyřech vzdělávacích okruzích *Občan v demokratické společnosti, Člověk a životní prostředí, Člověk a svět práce, Informační a komunikační technologie*. Realizována jsou buď *komplexně* – formou samostatného předmětu, *difúzně* – formou systémových a logických souvislostí v jednotlivých předmětech, anebo *nadpředmětově* – formou žákovských projektů. Edukační programy realizované v areálech zahradních památek lze využít při kterémkoliv z těchto forem. Zvláště vhodnou formou naplňování cílů průřezových témat je realizace žákovských a školních projektů v zahradách.

Závěr

Cílem projektu *Národní centrum zahradní kultury* by měla být rehabilitace pojmu zahradní kultura. Povědomí o umělecké a památkové hodnotě historických zahrad a parků je základním předpokladem pro jejich zachování a efektivní ochranu. Je tedy nutné hledat způsoby, jak žádoucím směrem ovlivnit pohled celé společnosti na historické zahrady a parky. Vhodnou interpretací jejich uměleckých a estetických kvalit směrem k různým cílovým skupinám návštěvníků lze překonat stereotypy řadící památky zahradního umění především mezi „přírodní zajímavosti“.

Tato metodika si kladla za cíl představit možnosti přiměřené prezentace a interpretace kulturního využití památek zahradního umění tak, aby toto „využívání“ nejen nepoškozovalo jejich umělecké a památkové hodnoty, ale aby naopak vzbudilo ve společnosti zájem a potřebu tyto památky chránit, rozvíjet a zachovat pro příští generace. Obecné znalosti z oblasti teorie vzdělávání, interpretace a prezentace památek byly v předkládaném metodickém materiálu modifikovány pro potřeby této velmi specifické oblasti památkového fondu. Vzhledem k tomu, že v naší literární produkci chybí komplexní publikace věnující se dané problematice, měla by se tato metodika stát důležitým podkladem a impulzem pro efektivnější využívání potenciálu, který památky zahradního umění nabízejí.

Obr. 55: Lektorem vedený edukační program Objevování barokní zahrady zámku Český Krumlov. (Foto E. Neprašová, Edukační centrum při NPÚ ÚOP České Budějovice)

Seznam použité související literatury

Literatura

- BRABCOVÁ, A. (ed), *Brána muzea otevřená: Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*, Náchod: Nakladatelství Juko 2002.
- CORNELL, J.: *Objevujeme přírodu: Učení hrou a prožitkem*, Praha: Portál 2012.
- FIEDLEROVÁ, L., KŘENKOVÁ, V., *Nebaví nás Vás nudit: Metodika muzejního projektu řetězového provádění*, Vrchotovy Janovice: Rozcestí, 2005.
- FIFKOVÁ, R., *Adonisova zahrada: Symbolika květin v mýtech, legendách a výtvarném umění*, Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci 2010.
- HAVLŮJOVÁ, H., LEŠNEROVÁ, J. (edd.): *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit ve školní praxi. Metodická doporučení a příklady dobré praxe pro učitele základních a středních škol*, Praha: Brontosauří ekocentrum Zelený klub, o. s. 2012.
- HAVLŮJOVÁ, H., Kulturně historické dědictví, výchova a koncept udržitelnosti, in FOLTÝN, D., HAVLŮJOVÁ, H., (edd.), *Kulturní dědictví a udržitelný rozvoj místních komunit*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2013.
- HAVLŮJOVÁ, H., VESELÁ, M., Vzdělávací role památkových objektů ve správě Národního památkového ústavu, in *Zprávy památkové péče*, 73/2013/5, s. 472–480.
- HEJTMÁNKOVÁ, T., HŮRKOVÁ, M., TROJANOVÁ, A., VESELÁ M., *Do krajiny za land-artem: Praktické využití land-artu pro pedagogy a lektory environmentální výchovy*, Sever 2013.
- CHOCHOLOVÁ, L., ŠKALOUDOVÁ, B., VOBOŘILOVÁ, ŠTŮLOVÁ, L. (edd.): *ICT a současné umění ve výuce – inspire pro pedagogy výtvarné, hudební a mediální výchovy*, Praha: Národní galerie v Praze 2008.
- KALÁBOVÁ, N., *Příroda plná her: hry plné přírody*, Praha: Portál 2012.
- KOMENSKÝ, J. A., *Orbis sensualium pictus*, Praha: Machart 2012.
- KŘESADLOVÁ, L., „Podpora pro památky UNESCO“, in *Ingredere hospes, Sborník národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži*, Kroměříž 2011.
- LORENZ, K., *Odumírání lidskosti*. Praha: Mladá fronta 1997.
- MACHKOVÁ, E., *Úvod do studia dramatické výchovy*, Praha 1996.
- MORENO, J., *Rozehrát svou vnitřní hudbu: Muzikoterapie a psychodrama*, Praha: Portál 2005.
- MRÁZOVÁ, L., *Tvorba pracovních listů: metodický materiál*, Brno: Moravské zemské muzeum 2013.
- NEUMAN, J., *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě*, Praha: Portál 2014.
- PARKAN, F. (ed.), *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2008.
- PELÁNEK, R., *Příručka instruktora zážitkových akcí*, Praha: Portál 2008.
- PELÁNEK, R., *Zážitkové výukové programy*, Praha: Portál 2007.
- PONIŽILOVÁ, B.: *Lesní čarování (I., II., III.)*, Brno: Rezekvítek.
- PTÁČEK, L., RŮŽIČKA T. (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: základy dobré interpretace*, Brno: Partnerství, o. p. s. 2012.

- ROYT, J., ŠDINOVÁ, H., *Slovník symbolů – Kosmos příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Mladá fronta, 1998.
- SLAVÍKOVÁ, V., SLAVÍK, J., ELIÁŠOVÁ, S., *Dívej se, tvoř a povídej! Artefietika pro předškoláky a mladší školáky*, Praha: Portál 2007.
- SMRTOVÁ, E., ZABADAL, R., KOVÁŘÍKOVÁ, Z. (edd.), *Za Naturou na túru: metodika terénní úuky*, Praha: Apus 2012.
- ŠOBÁŇOVÁ, P., *Muzejní edukace*, Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2012.
- ŠOBÁŇOVÁ, P., *Užitečná symbióza*, Olomouc: Saublau 2013.
- ŠOJDROVÁ M., Zahradní umění v rámcových vzdělávacích programech (RVP) předškolního, základního a středního vzdělávání, in *Historické zahrady Kroměříž 2011 – mezinárodní konference*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž 2011.
- TICHÝ, F., Nebojte se projektů aneb Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví a možnosti výchovně vzdělávacích projektů, in PARKAN, F., (ed.), *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2008.
- TICHÝ, F., *Přírodní škola – cesta jako cíl*, Praha: GEUM 2012.
- VESELÁ, M., HAVLŮJOVÁ, H., WIZOVSKÁ, D., WIZOVSKÝ, T., Didaktické pomůcky v památkové edukaci: teorie, zahraniční i domácí inspirace a praxe, in *Zprávy památkové péče*, roč. 74, č. 6, Praha: Národní památkový ústav 2014, s. 464–473.
- VONDROVÁ, P., *Výtvarné náměty pro čtvero ročních období*, Praha: Portál 2013.
- WITT, R., *Vnímejme přírodu všemi smysly*, Sever 2010.
- ZATLOUKAL, O., *Et in arkadia ego: historické zahrady Kroměříže*, Olomouc 2004.

Webové odkazy

- <http://www.archeologienadosah.cz/>
- <http://archivnimapy.cuzk.cz/>
- <http://www.czechnationaltrust.org>
- <http://www.emuseum.cz/muzeologie-a-metodika/metodika/metodicky-portal-inspirace-a-zkusenosti-ucitelu-retezove-provadeni.html>.
- www.gardentour.cz/
- MIKEŠOVÁ, V., OPATRŇÁ, M. (edd.), *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví. Certifikovaná metodika*. Praha: Národní muzeum 2014. Dostupné na http://www.archeologienadosah.cz/sites/default/files/naki/metodika_edukace_a_prezentace_archeologickeho_kulturniho_dedictvi.pdf
- www.nczk.cz/materily-ke-staen
- www.muskauer-park.de
- <http://www.npu-cb.eu/pamatky-hrou-i-poucenim/didakticke-programy/>
- <http://oldmaps.geolab.cz/>
- <http://www.pavucina-sev.cz/>
- <http://www.pamatkynasbavi.cz/>
- [www.zamek-veltrusy.cz/e_download.php?file=data/editor/40cs_1.pdf & original=Cyklo.pdf](http://www.zamek-veltrusy.cz/e_download.php?file=data/editor/40cs_1.pdf&original=Cyklo.pdf)

Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány, případně výstupy z originální práce

- HUDEC, P. : Kroměříž jako jedno z center projektu Památky nás baví. In *Ingrederere hospes*, Sborník národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Kroměříži 2013, Kroměříž 2013, s. 120–124.
- HUDEC, P. : Edukační aktivity Národního centra zahradní kultury, in *Ingrederere hospes*, Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Národní centrum zahradní kultury v Kroměříži – obnova památky UNESCO“. Kroměříž: Národní památkový ústav 2014, s. 108–115.
- KŘESADLOVÁ, L.: Akce 2009 - Děti a památky. In *Ingrederere hospes*, Sborník národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Kroměříži 2009, Kroměříž 2009, s. 151–152.
- KŘESADLOVÁ, L.: „Podpora památky UNESCO“. In *Ingrederere hospes*, Sborník národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Kroměříži 2011, Kroměříž 2011, s. 120–121.
- KŘESADLOVÁ, L.: Kroměřížské zahrady 2011–2012. In *Ingrederere hospes*, Sborník národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Kroměříži 2012, Kroměříž 2012, s. 10–12.
- HUDEC, P., PSOTOVÁ, L.: *Příběh Kojetné zahrady*, (pracovní listy) Kroměříž: Národní památkový ústav 2014.
- HUDEC, P., PSOTOVÁ, L.: *Příběh Podzámecké zahrady*, (pracovní listy) Kroměříž: Národní památkový ústav 2014.
- HUDEC, P., *Rotunda v Kojetné zahradě*, (pracovní listy) Kroměříž: Národní památkový ústav 2014.

Přílohy – Recenzní posudky

Posudek č. 1

Cílem předkládané metodiky je „... seznámit širší okruh odborné i laické veřejnost; vstupující do procesu péče o historické zahrady a parky s možnostmi prezentace, edukace a kulturního využití památek zahradního umění tak, aby toto „využívání“ nejen nepoškozovalo jejich umělecké a památkové hodnoty, ale aby naopak vzbudilo ve společnosti zájem a potřebu tyto památky chránit a rozvíjet.“ Po důkladném seznámení se s obsahem předkládané práce je možné konstatovat, že svou logicky postavenou strukturou textu, prezentovanými možnostmi využití a prezentace daného segmentu památkového fondu, jakým je zahradní umění, byl tento cíl beze zbytku splněn. Nutno připomenout i návaznost další metodiky stejných autorů „Způsoby prezentace památek zahradního umění“, která volně provazuje zaměření nejenom na prezentaci, ale i na přípravu a realizaci edukačních programů pro vybrané cílové skupiny v prostředí zahrad a parků.

Obě metodiky vyplňují prostor zahradního umění, kterému nebyla dosud věnována dostatečná pozornost s tímto zaměřením ani ze strany NPÚ, ani ze strany ostatních institucí v působících v oblasti péče o kulturní dědictví.

Metodiky mají velmi široké uplatnění v praxi, Jsou určené nejenom pro vlastníky a správce těchto památek, ale i pro orgány státní správy na úseku památkové péče, různým občanským sdružením a neziskové sféře vůbec, akademickým institucím, ale i např. muzeím a galeriím zaměřujícím se svou činností k zahradní architektuře nebo průvodcům a lektorům na památkových objektech, kteří hledají inspiraci pro současné a návštěvnický atraktivní způsoby interpretace a prezentace.

Text popisuje konkrétní příklady možností a jejich dalšího rozvíjení, na jejichž příkladech pak autoři zobecňují principy prezentace tohoto směru oboru památkové péče jako takové.

Obě metodiky jsou zpracovány přehlednou, srozumitelnou a čtivou formou, logicky řadí kapitoly od obecnějších a šířeji kontextuálně pojatých rovin ke konkrétním příkladům dobré praxe s následným opětovným zobecněním pro široké použití vybraných cílových skupin uživatelů metodik.

Autoři respektují rovněž příklady prezentací zahradního umění v zahraničí, analyzují zkušenosti za hraničních kolegů a inspirují se nabízejícími se možnostmi, které ale na-prosto pochopitelně transformují na naše kulturní a legislativní prostředí a samozřejmě také na finanční možnosti vlastníka či správce památky.

Velkou část metodik zabírá specifikace jednotlivých cílových skupin, způsoby prvotního mapování potenciálu památky, jejího okolí a navazování kontaktů, dále pak přípravě

a systematické práci s vybranými skupinami návštěvníků. Zvláště přínosná je kapitola o práci s lidmi se speciálními potřebami (např. nevidomí, neslyšící, mentálně postižení či osoby s fyzickým postižením), pro které programy v parcích a zahradách mohou být velmi efektivně nastavované a leckdy znamenají vůbec první takto zaměřené programy na našich památkových objektech. Cílovou skupinou s velkým potenciálem jsou senioři, čehož jsou si autoři vědomi a i jim je v metodikách věnován odpovídající prostor. Cílové skupiny dětí či rodin s dětmi jsou dnes již standardem v takto zaměřených materiálech.

Poznámkový aparát je plně dostačující a nabízí další odkazy na podrobnější literaturu k danému tématu, včetně dalších zdrojů informací na internetu.

Závěrem lze konstatovat, že obě metodiky budou jistě přínosem a posouvají danou rovinu opět kupředu směrem k aktivnějšímu a pro návštěvníky atraktivnějším u způsobu prezentace, a tak i k uvědomění si hodnot našeho zatím ještě stále bohatého kulturního dědictví.

PhDr. Martina Indrová

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Telči

Posudek č. 2

Stanovisko pro dvě obsahově související metodiky, zpracované jako součást projektu „Národní centrum zahradní kultury“ územního odborného pracoviště v Kroměříži Národního památkového ústavu, jež byl spolufinancován z IOP EU. Součástí metodického materiálu je i zpracování některých výsledků projektu Vzdělávací role národního památkového ústavu: edukace jako klíčový nástroj pro zkvalitnění péče o kulturní dědictví ČR (program Národní a kulturní identita – NAKI) a praktického příkladu realizovaného od roku 2009 v Kroměříži na základě dotačního titulu Ministerstva kultury ČR Podpora pro památky UNESCO.

Obě metodické publikace jsou zaměřeny na možné přímé formy prezentací památek zahradního umění s cílem zvýšení zájmu o památkový fond včetně posílení i vztahu k těmto památkám ve smyslu jejich odpovídajícího rozvoje a ochrany. První metodika Způsoby prezentace památek zahradního umění přináší informace o současném stavu prezentace, propagace a interpretace památek zahradního umění v ČR včetně části zaměřené pro zdravotně handicapované návštěvníky s uvedením příkladů ze zahraničí. Druhá metodika Způsoby edukačního využití památek zahradního umění se pak podrobně věnuje přípravě a realizaci edukačních aktivit vedených osobou lektora.

...

Tématika byla s ohledem na svou obsáhlost velmi dobře rozdělena do dvou obsahově navazujících metodických podkladů.

Po prostudování obou samotných metodik lze konstatovat, že předložený materiál je pro cílené uživatele velmi přínosný a pokrývá v současnosti nedostatečně řešenou problematiku v oblasti volby strategie pro intenzivnější využívání památek zahradního umění veřejností v souladu s jejich památkovou ochranou. Jedná se zejména o příležitosti v marketingu, propagaci a v poskytování informací možného využívání historických zahrad a parků pro realizaci edukačních programů zaměřených především na prezentaci jejich umělecké a kulturně historické hodnoty sledující výchovně-vzdělávací proces.

Česká Republika má v tomto směru pro propagaci historických zahrad a parků v Evropě s ohledem na jejich počet a různorodost velký dosud nedostatečně využitý potenciál.

Obě metodiky, které na sebe hierarchicky navazují jsou po obsahové stránce prezentovány věcným a přehledným způsobem, strukturované jsou diferencovaně od obecných informací po jednotlivé formy detailně rozpracovaných prezentací. Metodiky doporučuji jako cenné za NPÚ a po drobných úpravách, doplnění ve smyslu uvedených připomínek jsou vhodné pro závěrečnou oponenturu externím odborníkům, kdy alespoň jeden z nich by měl být odborně zaměřen na památkovou pedagogiku.

Ing. arch. Iveta Merunková, Ph. D.

Národní památkový ústav, generální ředitelství

Způsoby edukačního využití památek zahradního umění

Petr Hudec a Lenka Křesadlová (edd.)

Vydal Národní památkový ústav, Valdštejnské nám 3/162, 118 01 Praha 1
ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži
v roce 2015 jako 58. svazek edice Odborné a metodické publikace
1. vydání

Autoři textů: Ing. Eva Blešová, Mgr. Petr Hudec, Ing. Lenka Křesadlová, PhD.,
MgA. Václava Křesadlová, Mgr. Lenka Mrázová
Předmluva: PhDr. Jana Spathová

Foto: archiv MZM Brno, Ilona Ampapová, Ing. Marcela Bradová, Bc. Gabriela
Čechová, Mgr. Petr Havrlant, Lenka Hudcová, Mgr. Petr Hudec, Ing. Libor
Karásek, Ing. Lenka Křesadlová, Mgr. Eva Neprašová, Mgr. Jan Obšivač,
Mgr. Lenka Psotová, Bc. Anna Svobodová, Mgr. Dagmar Šnajdarová

Odborný redaktor: Mgr. Lukáš Hytša

Jazyková korektura: Mgr. Martina Leciánová

Grafická úprava a tisková příprava: Jan Šíma

ISBN 978-80-7480-029-0

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ISBN